

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

О.І. Чічань

***Конспект лекцій
з дисципліни «Гроші і кредит»
Частина I***

для студентів за напрямом підготовки
6.030508 "Фінанси і кредит", 6.030509 "Облік і аудит"

ЗАТВЕРДЖЕНО:

редакційно-видавничою секцією
науково-методичної ради ДДТУ
«17» грудня 2015р. протокол № 9

**Дніпродзержинськ
2015**

Конспект лекцій з дисципліни "Гроші та кредит" для студентів за напрямом підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит", 6.030509 "Облік і аудит"/
Укладач: Чічкань О.І. - Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015р. - 57 с.

Укладач: к.е.н. Чічкань О.І

Відповідальний за випуск:

зав. кафедрою, д.е.н., проф.. калам бет С.В.

Рецензент:

к.е.н., доцент Ткаченко І.П.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів
(протокол №15 від 17.11.2015 р.)

Коротка анотація. Видання містить основні теми у відповідності з програмою дисципліни "Гроші та кредит". Конспект призначений для студентів за напрямом підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит", 6.030509 "Облік і аудит".

ВСТУП

Формування в Україні системи ринкових відносин висунуло як першочергову проблему економічної науки та практики дослідження сутності та функцій таких категорій як «гроші» та «кредит». Їх роль в організації та функціонуванні суспільного виробництва надзвичайно велика. Вони не тільки забезпечують кругообіг товарів і послуг, але й виступають суттєвим важелем регуляції всієї сукупності соціально-економічних процесів сучасного суспільства.

Виникнувши в сиву давнину, гроші пройшли довгий і складний шлях свого розвитку. Щоб розкрити їх суть та уявити роль грошей та кредиту в ефективному функціонуванні ринкової економіки, необхідно дослідити їх історичну еволюцію. Це й дозволить зрозуміти, чому вони є рушієм не тільки виробництва, але й пристрастей мільйонів людей. З урахуванням закономірностей функціонування грошей і грошового ринку, банків, банківської системи формується економічна політика держави взагалі і грошово-кредитна політика центрального банку, зокрема, тощо.

Тому вивчення дисципліни «Гроші та кредит» є необхідною умовою підготовки економістів вищої кваліфікації. Особливо важливу роль відіграє ця дисципліна в підготовці фахівців з фінансів, бухгалтерського обліку та аудиту, менеджменту та інших, на яких, у першу чергу, і розрахований цей конспект лекцій.

Викладання дисципліни має на меті вивчення основних проблем грошей в ринковій економіці: попит на гроші, фактори, що визначають його параметри, специфічні особливості формування попиту на гроші в умовах перехідної економіки, сутність і механізм формування пропозиції грошей. Значну увагу буде зосереджено на роз'ясненні сутності інфляції, причинах та соціально-економічних наслідках цього економічного явища, а також виявленню специфіки інфляційних процесів в Україні. При характеристиці кредитної системи та її елементів насамперед, будуть розглянуті питання щодо напрямків реформування кредитної системи України та підвищення її впливу на розвиток економіки. Освоєння дисципліни дозволить сформувати у майбутніх фахівців з менеджменту розуміння сутності та механізму функціонування таких категорій, як гроші, кредит, грошовий ринок, процент, сформувати в них теоретичну та методологічну базу, необхідну для наступного оволодіння практикою використання грошово-кредитних інструментів, а також уміння оцінювати й аналізувати грошово-кредитну

політику, що проводиться в країні.

Після викладання дисципліни студент повинен знати : суть грошей та їх функції; закономірності грошового обігу, фінансові, кредитні та валютні фактори забезпечення стабільності грошей; сутність, причини і соціально-економічні наслідки інфляції; необхідність, форми кредиту та його значення у розширеному відтворенні; напрями формування грошового ринку та ринку цінних паперів в Україні; проблеми розвитку кредитних відносин України з іншими країнами.

Студент повинен вміти: використовувати в своїй практичній роботі знання для вибору оптимальних рішень, щодо розміщення грошей; володіти механізмом забезпечення стабільності грошей, методами державного регулювання грошового обігу та інфляції; виявити форми і методи впливу кредиту на грошовий обіг, інтенсифікацію виробництва та розвиток міжнародних кредитних відносин; найбільш ефективно розмістити цінні папери.

Студент повинен мати навички визначення та розв'язання задач, пов'язаних з валютним ринком.

ТЕМА 1. Сутність і функції грошей.

План.

1. Походження грошей. Роль держави у творенні грошей.
2. Функції грошей та їх еволюція.
3. Етапи розвитку грошей та їх форми.
4. Роль грошей у розвитку економіки.

1. Походження грошей. Роль держави у творенні грошей.

Гроші – одне з найдавніших явищ у житті суспільства. Вони відіграють важливу роль у його економічному і соціальному розвитку. Щоб дати науково достовірне тлумачення сутності грошей, необхідно дослідити їх походження. Щодо питань походження грошей сформувалось різні погляди, які умовно можна звести до двох основних загальних напрямів: раціоналістичного й еволюційного.

Раціоналістичний напрям у теорії походження грошей можна вести до наступного: гроші – це продукт домовленості між людьми. Гроші за цією концепцією виникають тоді, коли люди уявляють собі необхідність їх існування як певного засобу, що забезпечує рух товарів і є неодмінним елементом раціональної організації товарообміну. Раціоналістичний напрям не є науковим, бо об'єктивні явища (а поява грошей належить саме до таких) обумовлюються об'єктивними процесами і не можуть залежати у своєму походженні від суб'єктивних і, по суті, вторинних процесів.

Еволюційний напрям у питаннях про походження грошей об'єднує велику кількість вчених, які пов'язують появу грошей з виникненням товарного виробництва: виникнення та розвиток грошей – тривалий еволюційний процес, зумовлений розвитком товарного виробництва та обміну.

За своєю сутністю гроші – це товар, але не просто товар, а носій певних суспільних відносин, формування яких зумовило виділення з широкого ряду звичайних товарів одного – грошового.

Що стосується ролі держави у творенні грошей, то не держава створює гроші як економічне явище, хоча вона може визначати та змінювати зовнішні атрибути грошей, впливати на форму та якісні властивості грошей з метою кращого пристосування до ефективного виконання суспільної ролі. Гроші є продуктом ринку. Ринок спричиняє об'єктивну потребу в грошах, з чим держава не може не рахуватися.

2. Функції грошей та їх еволюція.

У процесі реалізації своєї сутності як загального еквівалента, гроші виконують певні функції. У сучасній західній економічній літературі виділяють три функції грошей. К. Маркс у своєму дослідженні походження і суті грошей визначає п'ять функцій: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу, світові гроші.

Міра вартості – перша і головна функція грошей. Її сутність полягає в тому, що гроші виступають засобом виміру вартості всіх інших товарів. І саме ця властивість є важливою складовою їх ролі як загального еквівалента.

З функцією грошей як міри вартості, пов'язано поняття масштабу цін.

Масштаб цін – це фіксована вагома кількість грошового металу і його кратних частин, прийнята в даній країні як грошова одиниця.

Засіб обігу. Сутність цієї функції грошей полягає в тому, що гроші виступають посередником в обміні товарів. У формулі Т-Г-Т вони є засобом здійснення цієї метаморфози, засобом обміну однієї споживчої вартості на іншу.

Засіб нагромадження. Сутність цієї функції полягає в тому, що гроші виходять із сфери обігу і перетворюються у скарб.

Засіб платежу. Сутність функції грошей як засобу платежу полягає в тому, що покупець оплачує товар не в момент придбання, а через якийсь час. У цьому русі грошей, що здійснюється після руху товару, реалізується їх функція як засобу платежу. Вона тісно пов'язана з іншими функціями грошей і, насамперед, із їх функцією як міри вартості.

Світові гроші. Гроші, що є засобом руху товарів і послуг, які вийшли за межі окремої країни, виконують функції світових грошей. У цій функції вони виступають як загальний купівельний, загальний платіжний засіб, як матеріалізація багатства взагалі.

3. Етапи розвитку грошей та їх форми.

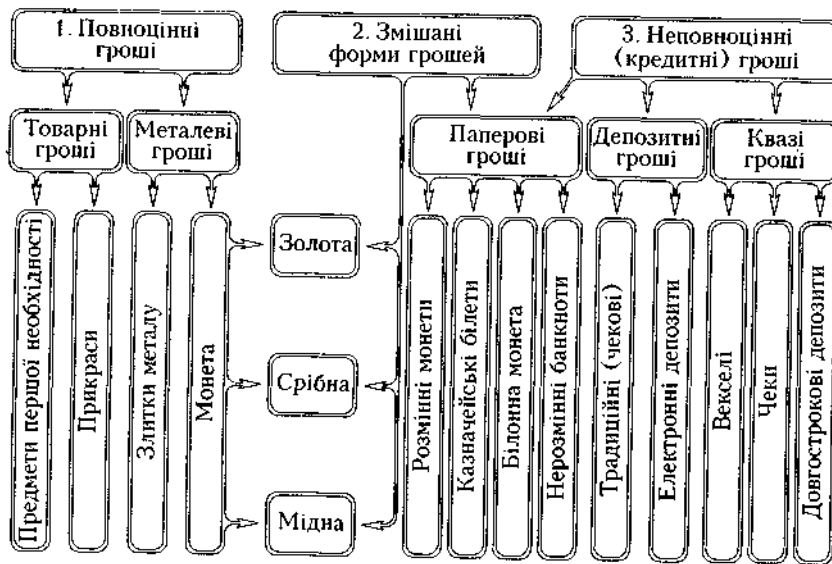
Гроші пройшли тривалий і складний шлях розвитку з точки зору не тільки ускладнення їх економічної суті та підвищення суспільної ролі, а й урізноманітнення їх форм. Загальний процес еволюції форм грошей схематично показано на рисунку 1.1.

Еволюція форм грошей відбувалася в напрямі від повноцінних грошей до неповноцінних, якими є сучасні гроші.

Повноцінними були гроші, що мали внутрішньою реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того

матеріалу, з якого гроші були виготовлені.

Схема еволюції форм грошей

Рисунк 1.1 – Схема еволюції форм грошей

Неповноцінними є гроші, які набувають своєї вартості виключно в обігу.

Одним із етапів у розвитку грошей слід вважати етап, який характеризується паралельним функціонуванням золота і срібла в ролі грошей і називався золото срібним біметалізмом. Закінчився він наприкінці ХХ ст. перемогою золота, установленням золотого монометалізму.

Еволюція металевих грошей проявилася у двох напрямках: перший – набуття і вдосконалення монетної форми, другий – розвиток представницьких форм металевих грошей в обігу.

Виникнення паперових грошей зумовлене тими самими об'єктивними причинами, які призвели в кінцевому підсумку до демонетизації золота. Тобто паперові гроші – це не «витвір» держави, а об'єктивний продукт розвитку економічних відносин у суспільстві.

Банківські гроші – це теж неповноцінні знаки вартості, які емітуються банками на основі кредитування реальної економіки, завдяки чому їх випуск тісно пов'язується з потребами обігу, забезпечується їх вилучення з обігу при погашенні позичок і підтримки стабільної вартості. У цьому полягає їх принципова відмінність і перевага порівняно з паперовими грошима.

Виникнення кредитних грошей пов'язано з функцією грошей як засобу платежу.

Кредитні гроші – це боргові зобов'язання, що набувають функції засобу

платежу і засобу обігу.

Першою формою кредитних грошей був вексель.

Вексель – це боргове зобов'язання чітко визначеної форми, що дає незаперечне право на одержання зазначеної в ньому суми грошей у термін, який вказано на векселі.

Наступною формою кредитних грошей стала банкнота.

Банкнота – це вексель на банкіра. Вона являє собою безстрокове боргове зобов'язання і тому набула властивостей загальної обмінюваності.

Чек – це письмовий наказ банку про сплату зазначеної в ньому суми пред'явнику чека або особі, на яку він виписаний.

Кредитні картки – виконують деякі функції грошей і в певних межах можуть бути використані як у безготівковому, так і готівковому грошовому обігу.

У сучасних умовах кредитні гроші складають основу грошового обігу, обслуговуючи практично весь господарський обіг. В їх основі лежить рух позичкового капіталу, в який перетворюється будь-який прибуток і доходи населення.

4. Роль грошей у розвитку економіки.

Роль грошей тісно пов'язана з їх функціями. Вона визначається рівнем розвитку товарного виробництва та адекватних йому суспільних відносин.

У проблемі ролі грошей в розвитку економіки можна розрізнити якісний і кількісний аспекти.

В якісному аспекті роль грошей виявляється в тому, що саме їх наявність, саме грошове середовище, в якому діють економічні агенти, позитивно впливає на розвиток суспільного виробництва.

Кількісний аспект ролі грошей полягає в тому, що через зміну кількості грошей в обігу можна активно впливати на економічні процеси, зокрема, на результат діяльності економічних агентів як виробників і як споживачів.

Роль грошей у ринковій економіці виявляється, по-перше, у максимальному переведенні на ринкові засади всіх сфер економічних відносин. По-друге, переорієнтація цілей економічної, у тому числі, грошової політики із забезпеченням інтересів центру та інтересів безпосереднього виробника, окремих колективів, регіонів тощо. По-третє, забезпечення гарантованої капіталізації грошових доходів усіх суб'єктів економічних відносин усіма методами, сумісними з соціальними пріоритетами. По-четверте, оздоровлення грошового обігу, забезпечення високої, сталої ватості

грошової одиниці.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні напрями наукової думки щодо походження грошей і розкрийте їх відмінності.
2. В чому полягає суть грошей?
3. Назвіть функції грошей та визначте в чому полягає їх сутність?
4. Що таке масштаб цін?
5. Назвіть форми кредитних грошей і розкрийте історію їх виникнення.
6. У чому полягає роль грошей у сучасному виробництві?

ТЕМА 2. Грошовий оборот і грошова маса

План.

1. Сутність та структура грошового обігу.
2. Грошові потоки та їх класифікація.
3. Маса грошей в обігу: її склад та фактори, які впливають на її зміни.
4. Швидкість обігу грошей та чинники, які впливають на нього.

1. Сутність та структура грошового обігу.

У ринковій економіці суспільне виробництво має товарну форму, що зумовлює двоякий вираз руху валового сукупного продукту – натурально-речовий та грошовий. У процесі відтворення рух вартості грошей в цих двох виразах проявляється як два самостійні процеси – як рух продуктів і як рух грошей чи грошових доходів.

Процес суспільного відтворення відбувається безперервно, тому безперервним є і рух грошей, що його обслуговує. Взятий сам по собі цей процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні являє собою грошовий обіг. Грошовий обіг – явище макроекономічного порядку. Грошовий обіг як макроекономічне явище слід відрізняти від обігу грошей у межах кругообігу окремого індивідуального капіталу, тобто на мікрорівні. В останньому випадку гроші є однією з функціональних форм капіталу. У цьому випадку гроші являють собою капітал, вони вимагають для себе відповідної норми прибутку подібно до інших форм капіталу.

Зовсім іншу роль відіграють гроші в сукупному грошовому обігу. Тут вони функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу.

Сукупний грошовий обіг і обіг грошей у межах індивідуального капіталу істотно відрізняються також механізмами формування грошової маси, необхідної для їх обслуговування. Якщо недостатньо грошей для обслуговування кругообігу індивідуального капіталу, то додаткові кошти мобілізуються на грошовому ринку.

Сукупний грошовий обіг обслуговується переважно теж за рахунок наявності грошей на грошовому ринку. Однак можливості грошового ринку не безмежні, і неминуче виникають потреби в поповненні обігу додатковою масою грошей. Ці потреби можуть бути задоволені лише за рахунок додаткової емісії грошей. Емісія ж може бути зумовлена кількома факторами:

- зростанням обсягів ВВП, для реалізації яких банківська система повинна розширювати кредитування суб'єктів обігу;
- зростанням чистого імпорту (перевищенням імпорту над експортом);
- зниженням перерозподільчої функції грошового ринку, внаслідок чого наявна грошова маса буде повільніше обертатися і не зможе забезпечити всі потреби обігу;
- іншими чинниками, що можуть уповільнити швидкість руху грошей по каналах обігу.

Таким чином, сукупний грошовий обіг не є механічною сумою обігу грошей у межах індивідуальних капіталів, а являє собою самостійне економічне явище, безпосередньо пов'язане з процесом суспільного відтворення в цілому.

Суб'єктами грошового обігу є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні ВВП.

Якщо абстрагуватися від відтворювального аспекту, то грошовий обіг можна уявити просто як безперервний процес переміщення грошей у функціях засобів обігу і платежу між окремими його суб'єктами.

2. Грошові потоки та їх класифікація.

Для з'ясування закономірностей та особливостей руху грошей у процесі суспільного відтворення необхідно побудувати умовну модель грошового обігу. Всі його чотири суб'єкти згрупуємо у чотири укрупнені групи: фірми, сімейні господарства, уряд, фінансові посередники.

Оскільки більшість відносин між економічними суб'єктами здійснюється через ринок, в моделі виділено чотири види ринків: ринок продуктів, ринок ресурсів, грошовий ринок, світовий ринок. Грошові потоки пов'язують між собою не тільки всі групи економічних суб'єктів, а й усі види

ринків, забезпечуючи тим самим функціонування єдиного ринкового простору країни.

З метою спрощення схеми грошових потоків при побудові грошового обігу зроблено кілька умовних припущень, які не відповідають реальним умовам перехідної економіки України:

- 1) в економічній системі панує приватна власність;
- 2) з тієї ж причини самі фірми перебувають у власності сімейних господарств;
- 3) уряд одержує всі податкові надходження тільки від сімейних господарств;
- 4) уряд не має можливості усі свої витрати, що покриваються надходженнями чистих податків, забезпечити за рахунок коштів, які можна позичити на внутрішньому грошовому ринку;
- 5) фірми всі свої інвестиційні потреби, пов'язані з розширенням виробництва, задовольняють за рахунок мобілізації коштів на внутрішньому грошовому ринку;
- 6) у потоках, що відображають рух заощаджень сімейних господарств, ураховані чисті заощадження та кредити;
- 7) у потоках, що пов'язують внутрішній ринок зі світовим, відображені тільки платежі, що опосередковують чистий експорт чи чистий імпорт.

З урахуванням названої схеми припущену модель сукупного грошового обігу можна побудувати у вигляді кругообігу доходів і витрат (рис. 2.1).

У наведеній моделі сукупного грошового обігу виділено 16 окремих грошових потоків

Хоча при побудові наведеної моделі зроблено цілу низку умовних припущень, в цілому вона досить ґрунтовно розкриває рух грошей у процесі суспільного відтворення, його послідовність, причинну зумовленість, механізм збалансування та інші характерні риси, що дає можливість глибше зрозуміти це надзвичайно складне економічне явище.

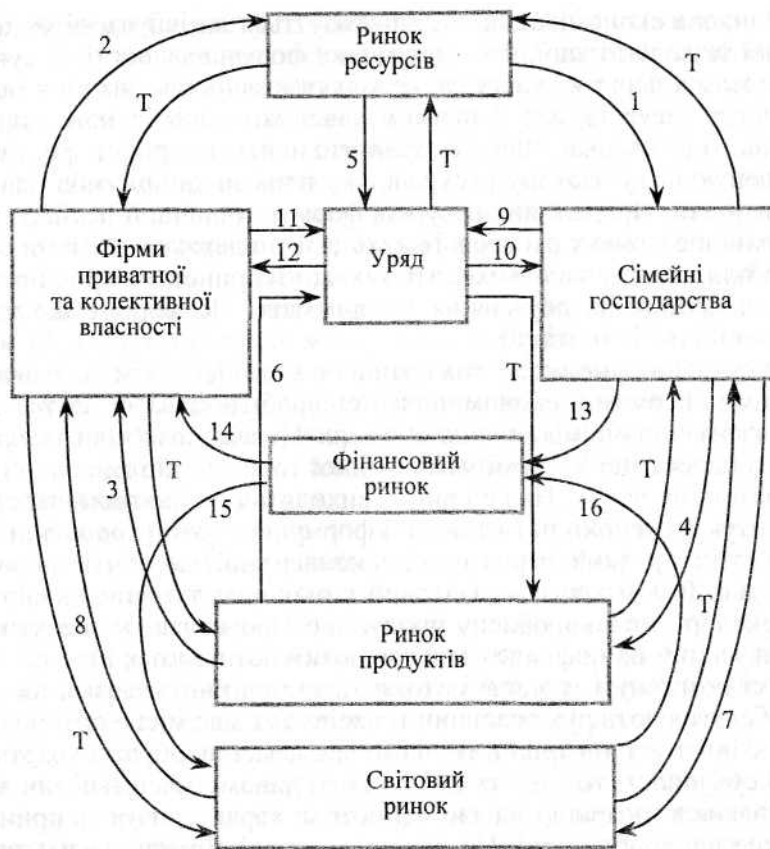

Рисунок. 2.1. – Загальна схема руху товарів ,послуг і грошей

3. Маса грошей в обігу: її склад та фактори, які впливають на її зміни.

Грошовий обіг забезпечується певною масою грошей, величина якої є важливою характеристикою стану грошового обігу та ринкової кон'юнктури в цілому. Зміна грошової маси безпосередньо впливає на інтенсивність обігу грошей, на формування платоспроможного попиту, на кон'юнктуру ринків, а значить – на економічний розвиток. Тому регулювання грошової маси є ключовим напрямом державної грошово-кредитної політики.

Під грошовою масою слід розуміти всю сукупність запасів грошей у всіх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу в певний момент.

У структурному відношенні грошову масу можна розділити за кількома критеріями:

- за ступенем “готовності” окремих елементів до обіговості, тобто за ступенем їх ліквідності;
- за формою грошових засобів (готівкові, депозитні);
- за розміщенням у суб'єктів грошового обігу;

- за територіальним розміщенням та ін.

За першим критерієм виділяють кілька елементів грошової маси, комбінацією яких можна визначити різні за складом і обсягом показники грошової маси, що називаються грошовими агрегатами.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

У статистичній практиці України визначаються і використовуються для цілей аналізу і регулювання чотири грошові агрегати: M0, M1, M2, M3.

Агрегат M0 відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Готівка в касах банків сюди не входить.

Агрегат M1 включає гроші в агрегаті M0 та вклади в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках до запитання.

Агрегат M2 – це гроші в агрегаті M1 та кошти на всіх видах строкових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладень та інших спеціальних рахунках.

Агрегат M3 – охоплює гроші в агрегатах M2 та кошти на вкладах за трастовими операціями банків.

Агрегат M0 – найвужчий показник грошової маси, оскільки характеризує лише один її елемент – готівкову масу. Найширшим агрегатом є M3, бо він охоплює всі елементи грошової маси, що перебувають в обігу.

Показник, який характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку є показник грошової бази. Його іноді називають грошами центрального банку, який їх безпосередньо контролює, включаючи в кінцевому підсумку і на загальну масу грошей. Грошова база включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обігу поза банківської системи та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Величину грошової бази можна визначити за формулою:

$$Гб = M0 + MQ + Mрез,$$

де M0 – сума готівки, що перебуває поза банками;

MQ – сума готівки в касах банків;

Mрез – сума грошових коштів (резервів), які перебувають на кореспондентських рахунках банків у центральному банку.

Готівковий елемент (M0 + MQ) грошової бази відрізняється кількісно від безготівкового елемента, грошових агрегатів M1, M2, M3. Він являє

собою суму зобов'язань центрального банку перед комерційними. А безготівкові елементи грошових агрегатів – це зобов'язання комерційних банків перед своїми клієнтами. Вони формуються комерційними банками як за рахунок коштів, одержаних від центрального банку, так і за рахунок створення грошей самими комерційними банками в процесі кредитної діяльності через механізм грошово-кредитного мультиплікатора. Завдяки цьому, загальний обсяг кожного з грошових агрегатів (крім M0) перевищує обсяг грошової бази. Ступень цього перевищення свідчить про величину грошово-кредитного мультиплікатора на рівні комерційних банків.

4. Швидкість обігу грошей та чинники, які впливають на нього.

Швидкість обігу грошей характеризує частину, з якої кожна одиниця наявних в обігу грошей використовується в середньому для реалізації товарів і послуг за певний період (рік, квартал, місяць).

Виходячи з відомого рівняння обміну І.Фішера, величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{PQ}{M}$$

де V – швидкість обігу грошей;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів та послуг, що реалізуються в даному періоді;

M – середня маса грошей, що перебуває в обігу за даний період.

З наведеної формули випливає, що величина швидкості обігу грошей прямо пропорційно пов'язана з номінальним обсягом виготовленого національного продукту (P*Q) й обернено пропорційно обсягу маси грошей, що в обігу.

Показник швидкості грошей можна визначити і за іншими критеріями, зокрема за середньою частиною використання грошової одиниці в оплаті доходів населення, тобто у формуванні національного доходу; за середньою частотою використання грошової одиниці у здійсненні всіх видів платежів, тобто у формуванні всього грошового обігу; за частотою проходження готівки через каси банків.

Швидкість обігу грошей перебуває під впливом багатьох чинників. Усі їх можна поділити на дві групи – ті, що діють на боці платоспроможного попиту, і ті, що діють на боці пропозиції. Серед чинників першої групи головними є: зміни попиту на гроші, розвиток структури споживання, культурних потреб населення. Основні чинники другої групи – розвиток

суспільного виробництва, ринкових відносин, інфраструктури ринку тощо.

Швидкість обігу грошей, як і її маса, впливає на економічні процеси не своєю абсолютною величиною, а її зміною протягом певного періоду – прискоренням чи уповільненням.

Зміни швидкості обігу грошей має істотні економічні наслідки: збільшує чи зменшує пропозицію грошей в обігу і цим впливає на платоспроможний попит і на витрати обігу: ускладнює чи полегшує регулювання обігу; дає узагальнююче відображення зміни інтенсивності економічних процесів, що становлять основу грошового обігу. Тому спостереження й аналіз її показників є важливим для визначення напрямів і методів регулювання грошового обігу.

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність та основні риси грошового обігу.
2. Назвіть основні потоки грошей, по яких вони рухаються в процесі обігу.
3. Які два потоки в грошовому обігу рівнозначні і повинні балансуватися?
4. Назвіть вхідні і вихідні потоки у групи суб'єктів «сімейні господарства» і поясніть як вони балансуються.
5. На які три сектори можна розділити грошовий обіг за економічним змістом його потоків?
6. Коли зростання швидкості грошей можна розцінювати як позитивне явище, а коли – як негативне?
7. Балансування яких грошових потоків може сприяти досягненню тих стратегічних цілей, що стоять перед Україною?

ТЕМА 3. Грошовий ринок

План.

1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку.
2. Попит на гроші та його загальна характеристика.
3. Пропозиція грошей і механізм її формування.
4. Рівновага на грошовому ринку.

1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку.

Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюється купівля та продаж грошей як специфічного товару, формується попит,

пропозиція та ціна на цей товар. Гроші тут не є цільовим об'єктом ринкових відносин. Гроші виконують на ньому допоміжну, інструментальну роль, обслуговуючи обіг матеріальних благ – продуктів праці та ресурсів, які одним суб'єктам ринку потрібно продати, а іншим – купити.

На грошовому ринку принципово змінюється статус грошей і цілі їх купівлі-продажу. На грошовому ринку власних грошей хоче передати їх у чуже розпорядження прямо, а не в обмін на реальне благо, а покупець хоче одержати їх у своє розпорядження на таких же засадах. Тому на цьому ринку вартість переміщується між його суб'єктами лише в грошовій формі, в односторонньому порядку, з поверненням до власника. А метою такого переміщення грошей стає одержання додаткового доходу, а не купівля-продаж товарної вартості. Продавець грошей прагне одержати додатковий дохід, що називається процентом (процентним доходом), як плату за тимчасову відмову від користування цими грошима і передання цього права іншій особі.

Ціна на грошовому ринку має умовний характер. Ціна грошей має форму процента (процентного доходу) на позичені чи залучені кошти, що істотно відрізняє її від звичайної ціни на товарних ринках. Розмір процента визначається не величиною вартості, яку містить у собі куплені (позичені чи залучені гроші), а їх споживчою вартістю-здатністю приносити покупцеві додатковий дохід чи благо, необхідні для задоволення особистих чи виробничих потреб. Чим більшою буде ця здатність і чим довше покупець користуватиметься одержаними грошима, тим більшою буде сума його процентних платежів.

Слід мати на увазі, що на грошовому ринку, як і на товарному, діють сили попиту і пропозиції, а механізм їх урівноваження забезпечує стабільність процента як ціни грошей. Це і дало підстави назвати грошовим ринком ту специфічну сферу грошових відносин, де здійснюється перелив грошових коштів на без еквівалентній, але зворотній основі.

Для розуміння сутності грошового ринку важливе значення має визначення його суб'єктів. Суб'єктами цього ринку є юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції купівлі-продажу грошей. Всі ці операції можна розділити на три групи: з продажу грошей, з купівлі грошей і посередницькі. В операціях з продажу грошей беруть участь сімейні господарства, фірми і структури державного управління, в операціях з купівлі грошей – ті самі економічні суб'єкти. У посередницьких операціях ключовими суб'єктами є так звані фінансові посередники – банки, інвестиційні та фінансові компанії, страхові компанії, пенсійні фонди,

кредитні товариства тощо.

У загальному вигляді інституційну модель грошового ринку можна подати як схему потоків грошей та інструментів між трьома групами економічних суб'єктів: тими, що заощаджують гроші, тими, що запозичують гроші, фінансовими посередниками (рис. 3.1)

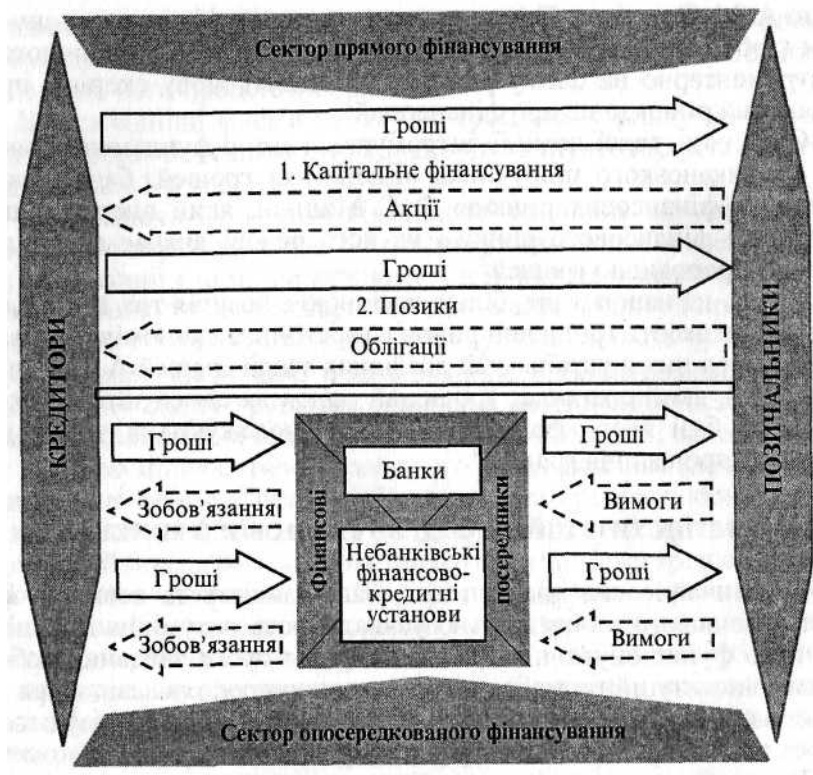

Рисунок 3.1 – Інституційна модель грошового ринку

За інституційним критерієм грошовий ринок можна поділити на два сектори:

- сектор прямого фінансування;
- сектор опосередкованого фінансування.

У секторі прямого фінансування зв'язки між продавцями і покупцями грошей здійснюються безпосередньо, і всі питання купівлі-продажу вони вирішують самостійно. У цьому секторі виділяють два канали руху грошей:

- канал капітального фінансування; для цього використовуються як інструменти акції і таким чином покупці назавжди залучають кошти у свій обіг;
- канал запозичень, по якому покупці тимчасово залучають кошти в свій обіг, використовуючи для цього як інструмент облігації та інші подібні цінні папери.

Що стосується структуризації грошового ринку, то вичленення його сегментів здійснюється за кількома критеріями:

- за видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців;
- за інституційними ознаками грошових потоків;
- за економічним призначенням грошових коштів, що купуються на ринку.

За першим критерієм можна виділити три сегменти: ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів, валютний ринок.

За другим - можна виділити такі сектори грошового ринку: фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ.

За третім критерієм виділяють два сектори:

- ринок грошей;
- ринок капіталів.

Якщо всі види структуризації грошового ринку звести в єдину систему, то її можна подати у вигляді такої схеми (рис. 3.2)

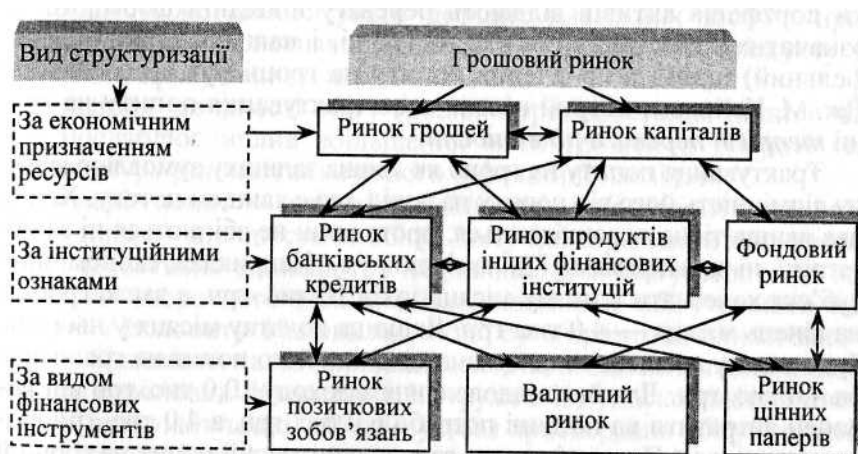

Рисунок 3.2 - Схема структурної структуризації грошового ринку

2. Попит на гроші та його загальна характеристика.

Попит на гроші – одна із ключових і найскладніших явищ ринку грошей. На відміну від звичайного попиту на товарних ринках, який формується як потік куплених товарів за певний період, попит на гроші виступає як запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент.

Трактування попиту на гроші як явища залишку зумовлює істотну відмінність його від попиту на дохід, що є явищем потоку. Хоча ці два явища тісно переплітаються, проте вони не збігаються ні за обсягом, ні за напрямками і динамікою руху.

Попит на гроші тісно пов'язаний зі швидкістю обігу грошей обернено

пропорційною залежністю: у міру зростання попиту на гроші кожна грошова одиниця, що є в обігу, довше перебуватиме у розпорядженні окремого економічного суб'єкта, повільніше буде її обіг, і навпаки.

З цієї залежності можна зробити висновки, що мають важливе практичне значення:

- оскільки попит на гроші – явище динамічне, то і швидкість обігу грошей не може бути постійною;

- зростання швидкості обігу грошей внаслідок падіння попиту на гроші може компенсувати дефіцит платіжних засобів при зниженні рівня монетизації ВВП і послабити кризу неплатежів;

- падіння швидкості обігу грошей через зростання попиту на них послаблює вплив збільшення маси грошей в обігу на кон'юнктуру ринків, гальмує його інфляційні наслідки;

- у парі «попит-швидкість» визначальним є попит на гроші, а похідним – швидкість їх обігу.

3. Пропозиція грошей і механізм її формування.

Суть пропозиції грошей полягає в тому, що економічні суб'єкти в будь-який момент мають у своєму розпорядженні певний запас грошей, які вони можуть за сприятливих обставин спрямувати в обіг.

Графічно пропозицію грошей можна зобразити у вигляді вертикальної лінії M_s (рис. 3.3).

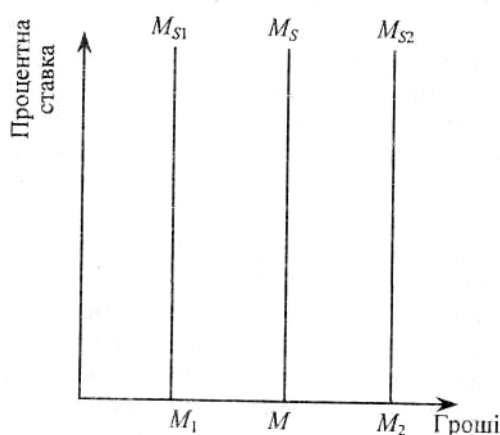

Рисунок 3.3 - Пропозиція грошей

Пропозиція грошей може змінюватися під впливом різних чинників і, перш за все, під впливом змін у монетарній політиці держави.

Крім того, визначення попиту на гроші є об'єктивною межею для пропозиції грошей, а самої пропозиції – результатом діяльності банків. Проте

це лише поверхове, загальне враження. Однак це дуже складний процес, на який, крім рішень центрального банку, впливає значна кількість інших чинників, що можуть деформувати пропозицію грошей. Кожний із цих чинників можна розглядати як самостійний фактор впливу на обсяг пропозиції грошей.

Щоб спростити аналіз цих чинників, пропозицію грошей надано у вигляді такої формули:

$$M1 = mM6$$

де $M1$ – пропозиція грошей у вигляді ставки поза банками та депозитів на поточних рахунках;

m - коефіцієнт грошово-кредитного мультиплікатора;

$M6$ – грошова база.

Зміна пропозиції грошей ($m1$) може бути викликана дією чинників ,які впливають на обсяг грошової бази та коефіцієнт мультиплікатора.

Обсяг грошової бази ($M6$) перебуває під контролем центрального банку і тому може змінюватися внаслідок певних операцій цього банку – операцій на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків, валютної інтервенції.

Зміна коефіцієнта мультиплікатора визначається не тільки рішенням центрального банку, а і багатьма іншими чинниками, що діють незалежно від нього і можуть самостійно вплинути на обсяг пропозиції грошей.

Такими чинниками можуть бути зміни:

- норми обов'язкових резервів;
- облікової ставки;
- типової ринкової процентної ставки;
- процентної ставки за депозитами до запитання;
- обсягу багатства економічних суб'єктів;
- тонізації підприємницької діяльності;
- стану довіри до банків.

Зміна норми обов'язкового резервування викликає протилежну за напрямом зміну коефіцієнта мультиплікації грошової маси, оскільки він визначається за формулою:

$$m = (c.130)$$

Тому чим нижчою буде норма (Γ), тим вищим буде коефіцієнт мультиплікації, а отже більшим загальний обсяг грошової пропозиції, і навпаки.

При підвищенні облікової ставки зменшується попит комерційних

банків на позички рефінансування, внаслідок чого зменшуються залишки коштів на їх коррахунках у центральному банку, тобто грошова база. Скоротяться також надлишкові резерви банків та їхні можливості надавати позички, а отже і рівень мультиплікатора.

Зміни типової ринкової процентної ставки впливають на пропозицію грошей у кількох напрямках. Зокрема, при зростанні процентної ставки за позичками у комерційних банках розширюються можливості одержувати позички рефінансування навіть при зростанні облікової ставки, унаслідок чого зростають грошова база, банківські резерви і коефіцієнт мультиплікатора, що сприяє розширенню пропозиції грошей. Водночас у цій ситуації можуть зменшуватися попит на банківські позички, зростати надлишкові резерви і скорочуватися мультиплікація депозитних грошей.

Зміни багатства призводять до зміни співвідношення між депозитною і готівковою складовими грошової маси: чим бідніші економічні суб'єкти, тим більшу частину своїх грошей вони тримають у формі готівки і навпаки.

Але оскільки депозитна складова зумовлює мультиплікативний процес, а готівкова – ні, то зміна їх співвідношення призводить до зміни загального обсягу пропозиції грошей. Так, при зростанні багатства депозитна складова грошової маси зростає швидше, ніж готівкова, що посилює мультиплікаційний ефект і збільшить пропозицію грошей. Зменшення багатства матиме протилежний вплив на пропозицію грошей.

Тінізація підприємницької діяльності зумовлює зміну структури грошових запасів на користь готівки. Це послаблює мультиплікативне збільшення депозитів, оскільки готівка виходить з банківського обігу і не використовується для цілей кредитування. Падіння рівня мультиплікації зменшує пропозицію грошей у депозитній формі значно більше, ніж зростає готівкова маса. Тому загальна грошова пропозиція скорочується в міру зростання тінізації економіки.

Низький стан довіри до банків теж негативно впливає на процес мультиплікативного збільшення депозитів, бо спричиняє вилучення грошей з депозитів чи стримують їх зростання.

Зростання процентних ставок за депозитами до запитання сприяє залученню банками готівки на поточні вклади і розширенню процесу мультиплікації депозитів, внаслідок чого зростає пропозиція грошей.

Зміну пропозиції грошей через коливання коефіцієнта мультиплікації можуть викликати і інші чинники, зокрема, сезонні зростання потреби населення в готівці, що призводить до зменшення поточних депозитів і

зниження процесу мультиплікації, а отже – зменшення пропозиції грошей.

Цьому напрямі діє збільшення банками надлишкових резервів напередодні сезонного чи будь-якого іншого очікування зростання відпливу вкладів для забезпечення своєї діяльності.

Аналіз факторів впливу на пропозицію грошей свідчить, що остаточний обсяг пропозиції грошей формується зусиллями чотирьох суб'єктів: центрального банку, комерційних банків, а також банківськими вкладниками та позичальниками.

4. Рівновага на грошовому ринку.

Ринок грошей, як будь-який ринок, залежить від попиту і пропозиції. Між ними завжди є певне співвідношення. Найбільш бажаною на цьому ринку є рівновага між попитом на гроші M_d та їх пропозицією M_s . Тобто рівновага настає тоді, коли:

$$M_d = M_s$$

Рівновагу на грошовому ринку можна зобразити у вигляді графічної моделі.

З позиції кейнсіанського підходу до попиту і пропозиції грошей та їх взаємозв'язку з нормою відсотка остання є величиною екзогенною. З урахуванням цього, графічну модель взаємодії попиту і пропозиції грошей можна подати у такому вигляді (рис. 3.4)

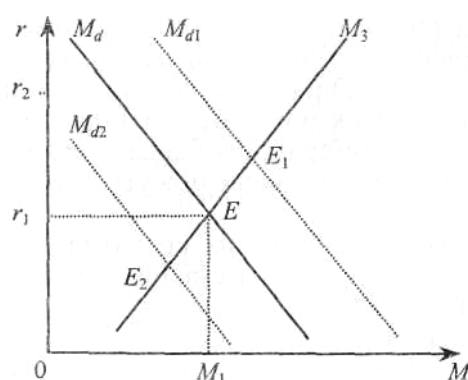

Рисунок 3.4 – Модель взаємодії попиту і пропозиції грошей

На осі ординат відкладено норму відсотка, а на осі абсцис – кількість грошей.

Графічна модель, яка базується на монетаристських підходах, наведена на рисунку 3.5.

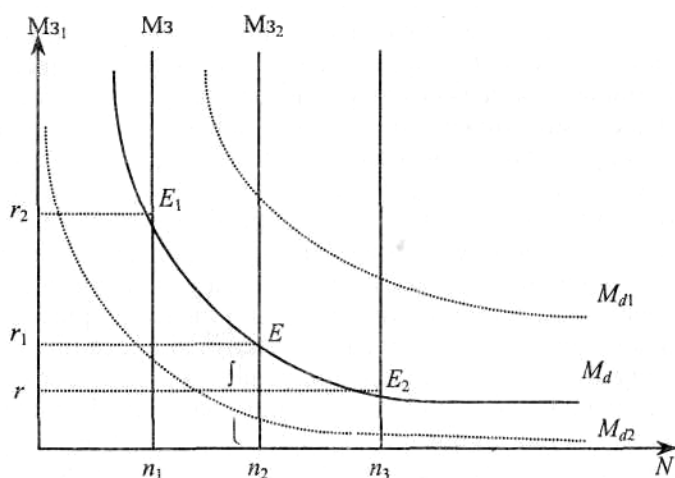

Рисунок 3.5 – Модель монетаристів щодо рівноваги попиту і пропозиції грошей

Основною відмінністю цієї моделі є те, що пропозиція грошей екзогенна і встановлюється центральним емісійним центром. Останній утримує пропозицію грошей у тих розмірах, які спрогнозовані раніше на даний період. Ця визначеність пропозиції, а відтак, і певна момент на невизначеність пропозиції грошей не є абсолютною.

На осі абсцис відкладено кількість грошей, на осі ординат – відсоток. Як уже було зазначено раніше, попит на гроші значно залежить від норми банківського відсотка. Чим нижчий цей відсоток, тим більше попит на гроші, і навпаки. Пряма пропозиції грошей в цілому є екзогенною величиною.

Точка перетину кривих попиту і пропозиції (точка E) буде точкою рівноваги. Вона означає, що за даної норми відсотка (r) попит на гроші дорівнюватиме показнику n_2 . З іншого боку, ця норма відсотка передбачає і відповідну масу пропозиції грошей. Отже, точка E за даних умов віддзеркалює, з одного боку, стан рівноваги на грошовому ринку, а з іншого – відображає величину рівноважного відсотка.

Рівновага на грошовому ринку може порушуватись під дією багатьох чинників. Найбільш поширеними щодо цього є випадки, коли змінюється попит. Він зростає, якщо збільшується обсяг виробництва. Зростання попиту спричинять переміщення кривої попиту в положення M_{d1} . У цій ситуації рівноважна ставка відсотка за однієї й тією самої пропозиції (наприклад, тієї, що позначена прямою M_s) зросте (точка E_3).

Попит на гроші може викликати й підвищення цін.

Рівновага на грошовому ринку дуже вразлива щодо дії зовнішніх факторів. Це обумовлено тим, що один з вирішальних моментів її забезпечення, а саме, пропозиція грошей, є екзогенною, а вона, у свою чергу,

залежить від дії цілої низки чинників.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення грошовому ринку.
2. Надайте характеристику об'єктам і суб'єктам грошового ринку.
3. Визначити особливості грошового ринку.
4. Дайте визначення валютного ринку.
5. Дайте визначення ринку капіталів.
6. Дайте загальне визначення попиту на гроші.
7. Чим у цілому визначається загальний попит на гроші.
8. Виведіть кількісну формулу сукупного попиту на гроші через складові маси грошей (грошові агрегати).
9. Розкрийте основні фактори, що впливають на сукупний попит на гроші, поясніть механізм цього впливу.
10. Виведіть формулу грошової маси через її залежність від грошової бази і грошового мультиплікатора.
11. Поясніть, що таке рівновага на грошовому ринку.
12. Дія яких чинників може привести до порушення рівноваги на грошовому ринку?
13. Перелічіть ті можливі зовнішні чинники, які можуть вплинути на розміри пропозиції грошей.

ТЕМА 4. Грошові системи

План.

1. Сутність, призначення та структура грошової системи.
2. Типи грошових систем та їх еволюція.
3. Створення і розвиток грошової системи України.
4. Державне регулювання грошового обігу і місце в ньому фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики

1. Сутність, призначення та структура грошової системи.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, встановлена загальнодержавними законами. Ці закони визначають важливі принципи, правила, нормативи та інші вимоги, що регламентують відносини між суб'єктами грошового обігу.

Основними елементами грошової системи є:

- грошова одиниця (встановлений у законодавчому порядку грошовий знак

для вимірювання цін товарів і послуг);

- масштаб цін (законодавча фіксація вагової кількості монетарного металу (золота та срібла), що закріплюється державою за певною грошовою одиницю);

- емісійна система (установи, які здійснюють випуск грошей і цінних паперів та визначають порядок емісії);

- форми грошей (матеріалізована в певному типі загально еквівалентна вартість, яка забезпечує стабільність обігу. До основних форм грошей належать банківські білети, казначейські білети та розмінні монети. Суттєвою відмінністю видів грошових знаків є механізм їх емісії);

- валютний курс (співвідношення між грошовими одиницями різних країн, що використовуються для обліку валют підчас здійснення валютних та інших економічних операцій. Виступає як ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни);

- регламентація готівкового та безготівкового обігу (охоплює визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок патентів тощо).

2. Типи грошових систем та їх еволюція.

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які обумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.

Типи грошових систем класифікуються:

1) як елемент господарського механізму:

- грошова система ринкового зразка (при цьому регулювання грошового обігу відбувається через використання економічних методів впливу на обіг, динаміку і структуру грошової маси);

- грошова система неринкового зразка (характерна наявність обмеженого функціонування грошей, талони, картки). Регулювання грошового обігу здійснюється адміністративними методами (розмежування сфер готівкового та безготівкового грошового обігу, заборона певних грошових операцій, проведення контролю за грошовими операціями між суб'єктами економічних відносин, лімітування кредитів та інше).

2) відповідно до механізму регулювання валютних відносин:

- грошова система відкритого типу (відсутні обмеження на проведення валютних операцій юридичними та фізичними особами.

Національна економіка органічно введена у світову);

- грошова система закритого типу (передбачає використання валютних обмежень. Національна грошова система ізольована від світової);

3) відповідно до загальних законів функціонування грошей:

- саморегулююча грошова система (характерна для механізму стихійного регулювання грошового обігу). Саморегульованими були системи металевих обігу);

- регульована грошова система (порядок регулювання грошового обігу є окремим елементом грошової системи).

Еволюція грошових систем характеризується виникненням і розвитком таких систем, як: металевих, паперово-грошових та кредитних обігу.

Історично система металевих обігу реалізувалась у формі: біметалізму та монометалізму. При біметалізмі роль загального еквіваленту законодавчо закріплювалась за двома металами – золотом і сріблом. Відповідно до принципів регулювання співвідношення між золотими і срібними монетами виділяють три різновиди біметалізму:

- система паралельної валюти, за якої співвідношення між золотими і срібними монетами встановлюється стихійно на ринковій основі;

- система подвійної валюти, коли таке співвідношення визначається державою;

- система «кульгаючої» валюти, коли один із видів монет карбується в закритому порядку.

Монометалізм – це грошова система, за якої лише один вид металу виконує роль грошей. Різновидами монометалізму є:

- золотомонетний стандарт (передбачає безпосередній обіг золотих монет, а також вільний обмін грошових знаків (банкнот) на золото;

- золотозлитковий стандарт (згідно за яким монети в обіг не випускались, але забезпечувався обіг банкнот на стандартні золоті злитки);

- золото девізний стандарт (національні грошові одиниці обмінювались на іноземну валюту (девізи), розмінні на золото.

Отже, система металевих обігу – це обіг металевих грошових знаків (монет).

Для системи паперово-грошового обігу характерна бюджетна емісія, яка може бути у двох формах: випуск казначейських білетів, покриття бюджетного дефіциту за рахунок кредитної емісії. Регулювання грошового обігу здійснюється заходами, спрямованими на оздоровлення фінансів і

збалансування бюджету.

Система кредитного обігу – це випуск і рух грошових знаків, що виникають на основі кредиту органом регулювання грошового обігу, є банківська система.

3. Створення і розвиток грошової системи України.

Перші роки щодо створення власної грошової системи були зроблені після виходу України зі складу ССРСР, коли 10 січня 1992 р. були запроваджені українські купоно-карбованці багаторазового користування як доповнення до рубльової грошової маси. Тобто, в обігу одночасно опинилися два види валюти – попередні рублі, емісія яких перейшла від союзного уряду до Російської Федерації, та купоно-карбованці, право емісії яких було закріплені за НБУ. Весь безготівковий обіг продовжував обслуговуватися виключно попередньою, тепер вже російською валютою – рублями.

Протягом 1993-1996 рр.. формувалися правові та організаційні основи для функціонування національної грошової системи ринкового типу, яка спроможна була забезпечити належне управління грошовим обігом, відповідно до потреб економіки країни.

Новій ситуації, що склалася в управлінні грошовим обігом, не відповідає статус тимчасової валюти, що зберігався за українськими карбованцями. Тимчасові гроші не можуть належним чином виконувати одну з найважливіших функцій – функцію нагромадження. Це підриває інтереси економічних суб'єктів до накопичення грошей як джерела інвестування, стримує економічне зростання, знижує ефективність антиінфляційної політики, зміцнення державних фінансів.

25 серпня 1996 р. видан Указ Президента України «Про грошову реформу в Україні», згідно з яким з 2 по 16 вересня 1996 р. з обігу був вилучений український карбованець і введена постійна грошова одиниця – гривня та її сота частина – копійка.

Цим закінчився другий етап розбудови грошової системи України і розпочався третій.

На третьому етапі відбувається подальше вдосконалення механізмів та інструментів грошової системи. Важливою віхою стало прийняття Верховною Радою України в травні 1999 року Закону «Про національний банк України». В ньому міститься розділ IV "Грошово-кредитна політика", розділ V "Управління готівковим грошовим обігом", розділ VIII "Діяльність Національного банку щодо операцій з валютними цінностями".

У цих розділах чітко виписані права та обов'язки НБУ щодо забезпечення стабільності національних грошей, регулювання грошового обігу, визначені методи та інструменти грошово-кредитної політики й інші види діяльності НБУ, що формують грошову систему країни.

4. Державне регулювання грошового обігу і місце в ньому фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики

Регулювання грошового обігу – сукупність заходів, що відбуваються в сфері грошового обігу з метою забезпечення його сталості, стримування інфляції, гнучкого забезпечення грошових потреб сфери обігу.

Регулювання грошового обігу є складовою грошово-кредитної політики держави.

Визначальна роль у здійсненні всього комплексу заходів держави у сфері грошового обігу та кредитних відносин належить її центральному банку.

Вплив на основні параметри грошового обігу здійснюється через такі інструменти:

- прями (механізми готівкової емісії, встановлення межі кредиту центрального банку, що надається урядові та банківським установам, пряме регулювання позикових операцій банків, визначення маржі, межі на вартість кредитних ресурсів, що виділяються згідно з пріоритетами мікроекономічної політики, для фінансування окремих галузей економіки, обмеження споживчого кредиту);

- опосередковані (здійснення операцій на відкритому ринку, регулювання норм банківських резервів, регулювання облікової ставки процента на позики, що надаються центральним банком).

Операції на відкритому ринку – гнучкий валютно-платіжний інструмент, який виявляється у продажу чи купівлі центральним банком цінних паперів на відкритому ринку в комерційних банках, а також застосування для проведення експансивної (купівля цінних паперів) або рестрикційної (продаж цінних паперів) грошово-кредитної політики.

Політика облікової ставки виявляється в змінах облікової стави до кон'юнктурних коливань економіки і застосовується для управління кредитною активністю.

Політика мінімальних резервів – найжорсткіший інструмент грошово-кредитного регулювання, виявляється в маніпуляції нормою обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у

центральному банку, застосовується як засіб швидкого стиснення чи розширення кредитної маси в системі.

Грошово-кредитна політика – це сукупність заходів у сфері грошового обігу та кредитних відносин, які приводить держава.

Розроблення і реалізація грошово-кредитної політики – це основна функція центрального банку.

Основними типами грошово-кредитної політики є:

- політика грошово-кредитної рестрикції (політика «дорогих грошей») – весь інструментарій грошово-кредитної політики підпорядковується, згідно з динамікою економічного циклу, стисненню обсягів грошової та кредитної експансії;

- політика грошово-кредитної експансії (політика «дешевих грошей») – забезпечення доступності для суб'єктів економічної діяльності грошових і кредитних ресурсів.

До цілей грошово-кредитної політики можна віднести:

- стратегічні – можуть бути кінцеві цілі загальноекономічної політики держави;

- проміжні – досягнення такого стану деякими економічними змінними, що сприятиме досягненню стратегічних цілей;

- тактичні – мають короткостроковий, оперативний характер і покликані забезпечити досягнення проміжних цілей.

Суб'єктами грошово-кредитної політики є: банківська система – центральний банк і комерційні банки; урядові структури – Міністерство фінансів або казначейські органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції зі страхування депозитів, а також інші установи.

Для грошово-кредитного регулювання Центральний банк використовує такі інструменти:

- здійснення операції на відкритому ринку, де реалізуються державні цінні папери;

- регулювання резервної норми комерційних банків;

- зміну норми банківського процента;

- рефінансування комерційних банків;

- валютне регулювання.

Операції на відкритому ринку – це здійснення купівлі та продажу уповноваженими установами держави її цінних паперів.

Коли Центральний банк купує цінні папери, що перебувають у володінні комерційних банків, він здійснює таким способом додаткову

грошову емісію. При цьому, в зв'язку зі зростанням резервів, збільшується кредитний потенціал комерційних банків.

Обов'язкові резерви – це частина (норма в процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка, згідно з чинним законодавством аб зі встановленими нормативними активами, має зберігатися у формі касової готівки комерційних банків та їх депозитів у Центральному банку.

Облікова ставка процента формується на основі надання Центральним банком позик комерційним банком.

Облікова ставка відіграє опосередковану функцію – визначає комерційним банком вартість кредитів центрального банку.

Якщо облікова ставка процента знижується, то в комерційних банків виникає зацікавленість в отриманні додаткових сум таких кредитів, і, навпаки. Відповідно, через зміну облікової ставки збільшується або зменшується на грошовому ринку пропозиція кредитних ресурсів.

Рефінансування комерційних банків здійснює центральний банк шляхом регулювання попиту на свої позички з боку комерційних банків з урахуванням зміни їх асортименту, обмеження цільового призначення, лімітування обсягів окремих позичок тощо.

Валютне регулювання центральний банк застосовує у разі планового зменшення маси грошей в обігу, при ньому він продає на ринку відповідну масу іноземних валютних цінностей, що призводить до скорочення банківських резервів і пропозиції грошей. І навпаки, при збільшенні маси грошей в обігу центральний банк купує відповідну масу іноземної валюти.

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Основними функціями фіскально-бюджетної політики є:

- вплив на стан господарської кон'юнктури;
- перерозподіл національного доходу;
- накопичення необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Дискреційна та не дискреційна фіскально-бюджетна політика – це основні її типи.

Дискреційна фіскально-бюджетна політика, за якої уряд свідомо маніпулює податками і державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю за інфляцією і прискоренням економічного зростання. Основні заходи – зміна програм

суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами, зміни програм «трансфертного типу» (перерозподільних) і циклічні зміни рівня податкових ставок.

Недискреційна фіскально-бюджетна політика – це пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і податків.

У сфері державного регулювання ринкової економіки існує необхідність застосування цілісної внутрішньо збалансованої системи заходів фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики. Заходи грошової стабілізації не можуть бути ефективними при перевищенні допустимо (понад 3-4% ВВП) дефіциту державного бюджету та від'ємного сальдо платіжного балансу.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету на його доходами.

Він становить основну причину інфляції. Однак дефіцит державного бюджету не є небезпечним для економіки загалом, якщо перебуває на рівні 2-3% ВВП. У протилежному випадку він негативно відображається на формуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки загалом.

Джерелами покриття дефіциту державного бюджету є:

- збільшення кількості грошей (емісія);
- збільшення випуску облігацій Міністерства фінансів (Казначейства);
- скорочення валютних резервів центрального банку;
- позики в зовнішніх кредиторів.

Унаслідок монопольного права друкування грошей уряд отримує дохід, що називається сеньйораж.

Покупцями облігацій Міністерства фінансів (Казначейства) можуть бути:

- центральний банк;
- комерційні банки;
- домашні господарства;
- іноземці (як приватний, так і суспільний сектор).

Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається монетизацією бюджетного дефіциту. Монетизація державного бюджету призводить до інфляції. У країнах з високою інфляцією населення, зазвичай, не купує нових державних боргових зобов'язань, валютні резерви центрального банку вичерпані, тому держава фінансує бюджетний дефіцит через емісію.

Питання для самоконтролю

1. У чому суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі?
2. Які основні типи грошових систем Ви знаєте?
3. Проаналізуйте особливості процесу запровадження національної валюти України.
4. Розкажіть про місце і роль центрального банку в державному регулюванні грошової сфери.
5. У чому суть грошово-кредитної політики?
6. Розкрийте зміст стратегічних, проміжних і тактичних цілей грошово-кредитної політики.
7. В чому полягає зміст операцій на відкритому ринку?
8. Як здійснюється регулювання грошової одиниці за допомогою зміни обов'язкових резервів?
9. Як впливає облікова політика на грошову сферу?
10. Назвіть основні джерела покриття дефіциту бюджету.

ТЕМА 5. Інфляція і грошові реформи

План.

1. Суть і причини інфляції
2. Основні види інфляції.
3. Наслідки інфляції та антиінфляційні заходи.
4. Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ

1. Суть і причини інфляції

Інфляція — процес знецінення грошей, що виявляється як постійне підвищення загального рівня цін унаслідок перевантаження сфери обігу грошовою масою, не забезпеченою матеріальними цінностями.

Темп інфляції для певного року можна обчислити так: відняти індекс цін минулого року з індексу цін цього року, поділити цю різницю на індекс минулого року, а після цього помножити на 100.

$$\begin{aligned} \text{Темп інфляції} &= \\ &= \left(\frac{\text{Індекс цін поточного року}}{\text{Індекс цін минулого року}} - \frac{\text{Індекс цін минулого року}}{\text{Індекс цін минулого року}} \right) \cdot 100 \% \end{aligned}$$

Основними формами вияву інфляції, є:

— знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці;

— поглиблення розриву між рівнями цін на внутрішньому ринку країни та на ринках інших країн і світовому ринку загалом;

— знецінення національних грошей стосовно іноземної валюти;

— зниження валютного курсу національних грошей.

Серед причин інфляції можна виділити такі:

— зовнішні (зростання цін на світових ринках; скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі; від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу);

– внутрішні (деформація економіки; монополія держави на грошову емісію; монопольне становище великих виробників і їх диктат цін на ринках; монополія профспілок на ринку праці та їх можливість впливу на рівень оплати праці; непомірно високі податки або процентні ставки за кредит).

2. Основні види інфляції

Інфляція класифікується на такі види:

1. Залежно від характеру інфляції і темпів наростання інфляційних процесів:

– помірна інфляція характерна повільним зростанням цін (до 10 % на рік);

– галопуюча інфляція (від 10 до 200 % на рік);

– гіперінфляція (до 1000 % і більше на рік).

2. Залежно від зростання цін за товарними групами:

– збалансована інфляція визначається пропорційною зміною цін на різні товари;

– незбалансована інфляція визначає зміну цін різних товарів відносно один до одного в різних пропорціях.

3. Залежно від ступеня передбачення:

очікувана інфляція — прогнозоване зростання Цін;

неочікувана інфляція — непрогнозоване зростання цін.

4. Залежно від поширення інфляційних процесів:

– локальна інфляція має місце в межах окремих країн;

– світова інфляція охоплює групу країн або цілі регіони.

Для країн, які залежать від зовнішньої торгівлі, існує загроза імпортованої інфляції. Вона виникає у випадку підвищення цін на імпортовані товари за умови твердого валютного курсу.

Стагфляція — це інфляція, що супроводжується стагнацією виробництва та високим рівнем безробіття в країні (одночасне підвищення рівня цін і рівня безробіття).

Кількісну оцінку інфляційних процесів дають показники інфляції. Найбільш широко використовуваним показником інфляції є індекс зростання цін, у тому числі індекси споживчих цін та індекси цін виробників.

3. Наслідки інфляції та антиінфляційні заходи.

Інфляція має цілу низку наслідків:

1. Зниження життєвого рівня населення у формах:

- зниження реальної вартості особистих заощаджень;
- скорочення поточних реальних доходів.

При цьому поточні реальні доходи населення знижуються навіть за умови індексації, оскільки протиінфляційні компенсації відстають від темпу зростання цін (при гіперінфляції важко передбачити рівень зростання цін) і не покривають скорочення доходів населення.

2. Ефект інфляційного оподаткування (зниження реальної вартості накопичених грошей).

Падіння виробництва як результат зниження сти мулів до праці та розширення виробництва.

Некерована інфляція порушує управління економікою загалом.

Серед протиінфляційних заходів можна виділити такі:

— грошові обмеження, обмеження доходів населення через заморожування заробітної плати;

— розв'язання проблем дефіциту державного бюджету. Дефіцит державного бюджету повинен покриватися не додатковою емісією грошей, а через державні позики, які можна буде погасити;

— реформи оподаткування, скорочення податкових ставок;

— структурна перебудова і конверсія військового виробництва;

— регулювання валютного курсу;

— приватизація;

— засоби збільшення норм заощаджень і зменшення їх ліквідності;

— скорочення платоспроможного попиту внаслідок проведення грошової реформи;

— підвищення процентних ставок за кредит;

— заморожування підвищення цін, коли має місце зростання попиту на ринку споживчих товарів і коли маса цих товарів не може збільшуватися.

Використання стримуючої податково-бюджетної політики є одним із шляхів усунення загрози інфляції.

Політика податкового регулювання доходів (TIP) орієнтована на використання податків і створення у фірм та працівників стимулів не підвищувати ціни й зарплату.

TIP — це система, за якої з допомогою податкової системи фірми й працівники заохочуються або караються залежно від зростання рівня цін і зарплати.

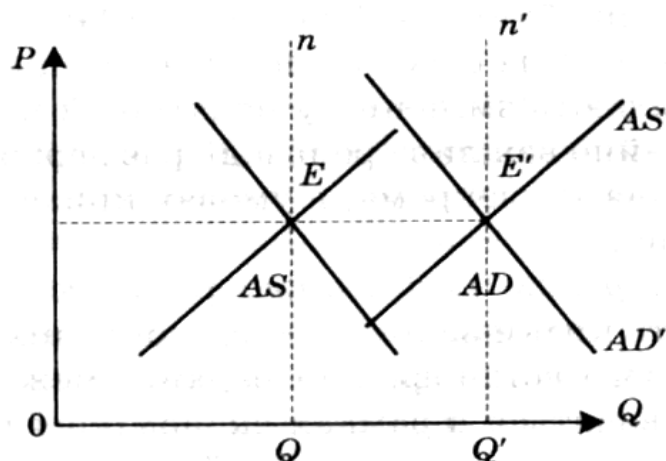
Розглянемо ціновий різновид TIP. Наприклад, фірмам повідомляється, що рівень сплачуваних ними податків залежить від зростання цін на їх продукцію. Скажімо, підвищення цін до 5 % не викликає жодних штрафних санкцій, за кожен наступний процентний пункт уряд збільшує ставку оподаткування. Податкова ставка може збільшуватись, допустимо, на 2 пункти (з 25 до 27 %) за кожний процент приросту цін на продукцію фірми.

За умов реалізації такої політики підвищення цін коштуватиме фірмам надто дорого. Отже, в них з'являється стимул не допускати значного збільшення цін. Зростання цін у всіх фірмах, у такий спосіб, буде меншим, і темпи інфляції скоротяться. Подібний механізм може бути реалізований і відносно зарплати.

Згідно зі сказаним, фахівці пропонують ввести до схеми розрахунку основного податку антиінфляційний коефіцієнт. Його призначення — забезпечити зацікавленість товаровиробника у відповідності темпів зростання товарної та грошової мас, зниженні існуючих темпів інфляції на внутрішньому ринку.

Як відомо, всіляке втручання в функціонування економіки, що затримує пересування кривої сукупного попиту вгору або змушує її зсуватися вниз відносно кривої сукупної пропозиції, буде стримувати темпи інфляції. Аналогічного ефекту можна було б досягти, якщо б можливо було вплинути на сукупну пропозицію. Такий підхід до економічної практики став відомим як "концепція

Напри пропозиції" м перебуває в с відбувається економічній перевело б с короткостро

ика "концепції стема спочатку чці E . Якщо не пропозицію в у з AD до AD' н рівноваги на 5 інфляція.

Рисунок 5.1 - Схема "концепції пропозиції", яка сприяє усуненню інфляції

Однак допустимо, що в той момент, коли пересувається крива сукупного попиту, економічна політика у межах "концепції пропозиції" досягає мети підвищення природного рівня реального обсягу виробництва до Q' . Це відповідало б переміщенню кривої сукупної пропозиції на довгостроковому інтервалі з положення n у положення n' .

Якщо не відбувається жодних змін в очікуваному рівні цін на фактори виробництва, то разом з нею зсунеться праворуч до AS' і крива сукупної пропозиції на короткостроковому інтервалі. За умови названих пересувань кривої пропозиції, економічна система досягне нової рівноваги в точці E , запобігши при цьому будь-якому підвищенню цін.

Основне питання полягає в тому, в який спосіб здійснити бажане збільшення природного рівня реального обсягу виробництва. Прибічники "концепції пропозиції", як один із способів досягнення цього результату, розглядають змінення у податковій політиці.

Надзвичайно важливу роль відіграє державний контроль над цінами, зокрема, в умовах кризи економіки і виходу з неї.

Під контролем над цінами розуміють будь-яку послідовність низки заходів — від помірних обмежень до примусового встановлення верхніх меж зростання цін, що проводяться в рамках економічної політики.

Одним з підходів є перевірений у світовій практиці метод тимчасового заморожування цін і надалі їх часткового перегляду. Він полягає у забороненні підвищувати ціни вище від визначеного рівня, без спеціального на те дозволу. За граничний рівень цін може бути прийнятий той, що існував упродовж базового періоду перед заморожуванням. При цьому підвищення цін вважається допустимим, якщо, наприклад, воно було пов'язане зі зростанням цін на імпортні вироби (тобто, коли збільшення витрат неможливо контролювати); недопустимим — якщо його причиною стало невинуватне підвищення зарплати, що стимулювало підприємців самим обмежувати зростання заробітної плати.

Заморожування цін дає змогу долати інфляційні очікування населення, господарюючих суб'єктів, кредитної системи, внести певне заспокоєння в економіку.

У ролі альтернативи прямому державному регулюванню цін іноді розглядаються картельні угоди про ціни, котрі можуть зіграти позитивну

роль, якщо однією з сторін, які беруть у них участь, буде уряд, що забезпечує загальну узгодженість цін.

Максимальний рівень ціни є законодавчо встановленою максимальною ціною, яку продавцю дозволяється запрошувати за свій товар або послугу.

У широких масштабах максимальні рівні цін, або загальний контроль за цінами, застосовуються для обмеження інфляційних процесів у економіці.

Наприклад, економічне процвітання обумовлює пересування кривої попиту на певний вид товару праворуч так, що рівноважна, або ринкова ціна, дорівнює P . З одного боку, швидке зростання цін на товари сприяє розвитку інфляції, з іншого — відкидає з покупців товару тих споживачів, чиї грошові доходи не встигають за швидким зростанням цін.

Тому, щоб протистояти інфляції й дати змогу малозабезпеченим громадянам купувати необхідні їм товари, уряд може встановити максимальний рівень цін. Причому встановлення обмеження ціни має сенс лише за умови, що нова ціна буде нижчою за рівноважну.

Виникає питання стосовно наслідків уведення такого обмеження. Спроможність вільного ринку нормувати споживання буде паралізована. Існування обмеження цін створює стійкий дефіцит товарів. Наприклад, при ціні P' обсяг попиту на товар буде дорівнювати Q , а обсяг пропозиції — лише Q_1 . Отже, виникає стійкий дефіцит, що дорівнює різниці між Q_1 і Q .

Оскільки введення цінового обмеження призводить до виникнення стійкого дефіциту певної продукції, розмір якого визначається відтинком $Q_1(s) - Q(d)$, уряд змушений перебирати на себе піклування про нормування її для споживачів в інтересах досягнення справедливішого розподілу.

Це здійснюється, наприклад, через введення карткової системи. Однак використання карткової системи не розв'язує іншої проблеми. Дійсно, крива попиту засвідчує про наявність великої кількості покупців, які прагнуть купити товар за ціною, що перевищує встановлений максимум.

І, безперечно, для продавців вигідніше реалізувати його за вищою ціною. Тому, незважаючи на значне посилення бюрократичного апарату, що супроводжує, зазвичай, уведення контролю за цінами, нелегальні "чорні ринки" — ринки, на яких товари купуються та продаються за цінами, вищими від встановлених меж, — отримують значне поширення.

Проблеми у реалізації політики контролю за цінами можна також пояснити значними адміністративними складнощами її проведення. До органів контролю постійно висувуються вимоги зробити виняток для тих чи інших видів товарів або тієї чи іншої галузі. Поступово, в міру подальшого

відхилення цін від стану рівноваги й посилення дефіциту, відбувається тиск на контролюючі органи з вимогами надати пільги.

Отже, завдання подальшого реформування економіки, що постають перед Україною, можуть бути розв'язані лише за умов реалізації послідовної політики фінансової стабілізації та відновлення накопичень населення. Без цього забезпечити стійке економічне зростання на основі відродження інвестиційної активності та поступове підвищення життєвого рівня неможливо.

4. Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ

Грошові реформи — це повна або часткова структурна перебудова державою існуючої в країні грошової системи.

Головною функцією грошової реформи є стабілізація грошового обігу.

Грошові реформи у вузькому розумінні поділяють на такі типи:

1. Грошові реформи формального типу зводяться до впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням тієї, що функціонує.

2. Грошові реформи з деномінацією грошового обігу. Головна мета — заміна через обмін грошових купюр дійсного масштабу цін.

3. Грошові реформи конфіскаційного типу (з деномінацією грошового обігу або без нього). Під час її проведення використовують диференційовану шкалу обміну старих грошей на нові.

Грошові реформи в широкому розумінні передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову чинної системи грошово-валютних і кредитних відносин. Проведення структурної грошової реформи у широкому розумінні цього поняття передбачає також перехід від грошей адміністративно-командної економіки до грошей ринкової економіки.

Грошові реформи в широкому розумінні, в зв'язку з масштабністю й різноплановістю структурних змін та інституційних перетворень, є тривалими у часовому вимірі. Вони проводяться, зазвичай, декілька років.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть інфляції та проаналізуйте форми її вияву й основні причини виникнення.
2. Назвіть основні типи інфляції.

3. У чому виявляється вплив інфляції на виробництво, зайнятість і життєвий рівень?
4. У чому полягає зміст і функції грошових реформ?

ТЕМА 6. Валютний ринок і валютні системи

План.

1. Поняття валюти, валютний курс і конвертованість валют
2. Валютний ринок: суть та основи функціонування
3. Суть і необхідність валютного регулювання
4. Валютні системи, їх призначення
5. Здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку
6. Валютний дилінг у банках
7. Правила переказу іноземної валюти за межі України
8. Використання готівкової валюти на території України
9. Міжнародні розрахунки на валютному ринку (банківський переказ, інкасо, акредитив)

1. Поняття валюти, валютний курс і конвертованість валют

Валюта — це грошова одиниця, що використовується як світові гроші, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу і платежу.

Існують такі види валют:

1. Залежно від емітента валютних коштів розрізняють види валют:
 - національна — платіжний засіб (грошова одиниця) певної держави (гривня, долар, фунт стерлінгів тощо);
 - іноземна — грошові знаки зарубіжних держав, а також кредитні та платіжні засоби (чеки, векселі) в іноземних грошових одиницях, що використовуються в міжнародних розрахунках;
 - колективна — міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (євро, СПЗ).

2. Залежно від режиму використання:

- конвертована валюта (повно або частково);
- неконвертована.

3. Залежно від сфери і мети використання:

- валюта оплати — валюта, якою здійснюють фактичну оплату товарів і послуг згідно із зовнішньоекономічною угодою чи погашення міжнародного кредиту;

– валюта кредиту — валюта, якою за угодою кредитора та позичальника надається кредит;

– валютні угоди (ціни) — валюта, в якій встановлюється ціна товару чи послуг у зовнішньоторговельному контракті або визначається сума надання міжнародного кредиту.

Міжнародна торгова валюта — це валюта, що використовується для оцінки міжнародних торговельних операцій (експорт й імпорт товарів, послуг, капіталу), або валюта як товар, що є предметом купівлі-продажу.

Міжнародна резервна валюта — валюта, що використовується для покриття дефіциту платіжного балансу, надання позик, кредиту, фінансування допомоги та ін. Її головною функцією є створення валютних державних резервів.

Валютні відносини — сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних відносин у міжнародній сфері. Учасники валютних відносин: держави, міжнародні організації, юридичні особи, фізичні особи.

Валютний курс — це співвідношення між грошовими одиницями двох країн, що використовується для обміну валют при здійсненні валютних та інших економічних операцій.

Види валютних курсів:

– офіційний (фіксований) валютний курс — встановлені урядом постійні фіксовані пропорції обміну національної валюти на іноземну, і навпаки;

– ринковий (гнучкий) валютний курс — формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції;

– змішаний — контрольований курс, що застосовується до експорту й імпорту, при погашенні зовнішнього боргу і под.

Оснoву курсів становить співвідношення купівельних спроможностей. Купівельна спроможність валюти — це сума товарів і послуг, котрі можна придбати за певну грошову одиницю. Паритет купівельної спроможності (PPP) — це співвідношення купівельної спроможності валют.

Конвертованість — здатність до вільного використання валюти для будь-яких операцій та обміну на інші валюти. Конвертованість може бути:

— повна або часткова;

— зовнішня або внутрішня;

— за поточними операціями або за переміщенням капіталів і кредитів.

Повна конвертованість валюти — це можливість вільного обміну на іноземну валюту для всіх категорій власників у будь-якій формі та в усіх операціях без обмежень.

Часткова конвертованість — обмін дозволяється лише для певних власників або за окремими операціями.

Внутрішня конвертованість — вільний обмін національної валюти на іноземну для резидентів і вільні платежі за кордон.

Зовнішня конвертованість — вільне накопичення валюти на рахунках нерезидентів, переказ за кордон.

Конвертованість за поточними операціями — дозвіл на обмін національної валюти лише для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності учасників міжнародних відносин за поточними операціями.

Валютне котирування — визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної.

Методи котирування: прямий — курс одиниці іноземної валюти виражений у національній; непрямий (зворотний) — за одиницю приймається валюта, курс якої виражений у певній кількості іноземних грошових одиниць (застосовується зрідка).

2. Валютний ринок: суть та основи функціонування

Валютні ринки — це офіційні центри, де відбувається купівля-продаж іноземних валют на основі попиту та пропозиції. Суб'єкти валютного ринку - продавці, покупці, посередники; об'єкти - юридичні особи, зайняті у зовнішньоекономічній діяльності.

Функції валютних ринків:

— забезпечення своєчасності здійснення міжнародних розрахунків, страхування валютних ризиків;

— диверсифікація валютних резервів банків, підприємств, держав, регулювання валютних ресурсів;

— отримання спекулятивного прибутку учасниками ринку в вигляді різниці курсів валют;

— регулювання економіки.

Названі функції реалізуються через виконання суб'єктами ринку широкого кола валютних операцій.

Валютні операції — це операції, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку. Ці операції класифікуються за:

— терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти: касові та строкові; механізмом здійснення операцій: операції спот, форвардні, ф'ючерсні, опціонні;

— формами здійснення: безготівкові та готівкові;

— масштабами операцій: оптові (здійснюються між банками) та роздрібні (між банками та їх клієнтами).

3. Суть і необхідність валютного регулювання

Валютне регулювання — це сукупність заходів, що реалізуються міжнародними організаціями, державою у сфері валютних відносин. Здійснюється на двох рівнях: міждержавному та національному.

Функції регулювання міжнародних валютних відносин покладено на МВФ, який керується статутом, ухвалами та домовленостями.

На державному рівні регулювання визначається законодавчими актами кожної країни.

До міжнародних органів валютного регулювання належать: МВФ, Світовий банк, міжнародні фінансово-кредитні організації.

Валютний контроль — важлива складова валютного регулювання, мета якого — дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій за участю резидентів і нерезидентів.

Механізм валютного регулювання в Україні охоплює сукупність заходів, котрі проводять НБУ, Мінфін, ДПА, інші органи валютного контролю у сфері валютних відносин.

Механізм валютного регулювання переважно зводиться до таких форм:

1. Девальвація — зниження обмінного курсу національної валюти щодо іноземних. Об'єктивна основа: завищення офіційного валютного курсу порівняно з реальною купівельною спроможністю грошової одиниці. Причини: нерівномірність інфляційного процесу в різних країнах; нестабільність платіжних балансів; нестабільність світової економіки. Наслідки: стимулювання експорту; стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку; підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

2. Ревальвація — підвищення курсу національної валюти стосовно імпортних. Наслідки: стимулювання імпорту; утримання на внутрішньому ринку споживчого попиту; приплив імпортних інвестицій.

3. Валютна інтервенція — операції щодо купівлі та продажу власної валюти або конкурентної — іншої держави. Наслідки: зміна попиту та

пропозиції певної грошової одиниці на валютному ринку; кореляція обмінних курсів валют. Способи здійснення валютної інтервенції: за рахунок використання власних іноземних валютних резервів (через своп-угоди); за рахунок продажу цінних паперів, розміщених в іноземній валюті, в тому числі кредитних позицій у СПЗ (SDR).

4. Платіжний баланс — співвідношення всієї сукупності надходжень з-за кордону та платежів за кордон за певний проміжок часу, тобто співвідношення вимог і платежів.

Структура платіжного балансу:

I. Баланс поточних операцій:

1. Торговий баланс — співвідношення між надходженнями за експортом і платежами за імпортом товарів:

— експорт;

— імпорт.

2. Баланс послуг і некомерційних платежів:

— платежі й надходження від транспортних перевезень, від усіх видів зв'язку;

— міжнародний туризм;

— утримання дипломатичних, торговельних і культурних представництв;

— надходження від інформаційних, культурних, наукових обмінів.

II. Баланс руху коштів і кредитів

— співвідношення платежів і надходжень щодо ввезення та вивезення приватних і державних капіталів, отриманих і наданих міжнародних кредитів:

— довгострокові й середньострокові позики;

— короткострокові кредити, поточні рахунки національних банків у зарубіжних банках.

Фактори, що впливають на стан платіжного балансу:

— нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, конкуренція;

— циклічні коливання економіки;

— зростання закордонних державних видатків;

— мілітаризація економіки та військові видатки;

— зміни в міжнародній торгівлі;

— негативний вплив інфляції;

— форс-мажорні обставини — стихійні лиха, переворот і под.

Заходи щодо вирівнювання сальдо платіжного балансу:

- використання золотовалютних резервів держави;
- залучення зовнішніх джерел фінансування.

Якщо дефіцит платіжного балансу не можна подолати за рахунок перелічених заходів, то уряд може вдатися до таких засобів:

- провести дефляційну політику, спрямовану на зменшення цін і доходів порівняно з іншими країнами;
- девальвувати національну валюту;
- запровадити валютний контроль та обмеження на валютні операції.

4. Валютні системи, їх призначення

Валютна система — це державно-правова форма організації міжнародних валютних відносин між державами. Розрізняють світову, національну, регіональну валютні системи.

Світова валютна система є функціональною організацією валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків. Її розвиток регулюється відповідними міждержавними угодами через створені на колективних засадах міждержавні валютно-фінансові та банківські установи й організації. Еволюційний розвиток світової валютної системи показано в таблиці 6.1.

Національна валютна система — це складова грошових відносин окремої країни, функціонування якої регулюється національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Регіональна валютна система — договірно-правова форма організації валютних відносин між групами країн. Її елементи:

- регіональна міжнародна розрахункова одиниця;
- спеціальний режим регулювання валютних курсів;
- спільні валютні фонди;
- регіональні валютно-розрахункові установи.

Таблиця 6.1 – Етапи еволюційного розвитку світової валютної системи

I — 1867 р. Паризька конференція: єдиним мірилом світових грошей визнано золото	II — 1922 р. Генуезька конференція: національні кредитні гроші почали використовувати як міжнародні платіжні засоби	III - 1944 р. Бреттон-Вудська конференція: впроваджено золотодевізний і доларовий стандарти	IV — 1976—1978 рр. Ямайська конференція: юридично завершено демонетизацію золота і замість золотодевізного офіційно впроваджено стандарт СПЗ (SDR)
1	2	3	4
Золотомонетний стандарт	Золотозлитковий стандарт	Золотовалютний стандарт (валютний)	Паперово-валютний стандарт
Ознаки	Ознаки	Ознаки	Ознаки

функціонування золота як світових грошей; фіксація золотого вмісту національної валюти; наявність фіксованих валютних курсів; на внутрішньому ринку золото виконує всі функції грошей; вільне карбування золотих монет; банкноти і білонні монети вільно розмінюються на золоті	в обігу відсутні золоті монети; банкноти та білонні монети розмінюються на золоті злитки; скасовано вільне карбування золотих монет	збереження ролі золота як розрахункової одиниці в міжнародному обігу; фіксовані валютні курси; заборона вільної купівлі-продажу золота; долар у режимі золотого стандарту; прирівнювання до золота	повна демонетизація золота у сфері валютних відносин; анульовано офіційну ціну на золото та фіксацію масштабу цін; перетворення колективної одиниці СПЗ на головний резервний актив і засіб розрахунку; впровадження плаваючих валютних курсів національних одиниць
Недоліки	Недоліки	Недоліки	Недоліки
— недостатня еластичність; — дорожнеча; — залежність від видобутку монетарного металу; — обмеженість втручання держави у сферу грошово-валютних відносин		— жорстка система валютних нормативів	—
Причини скасування	Причини скасування	Причини скасування	
Зміна економічної структури господарювання, що ґрунтувалась на ринкових саморегуляторах, на державнорегулюючу економічну систему		— загострення внутрішньоекономічної ситуації в США; — загострення світового економічного суперництва; — припинення конвертованості долара в золото	

Етапи становлення Європейської валютної системи (табл. 6.2):

I етап:

- ратифікація 1994 р. усіма країнами-учасниками угоди, що визначила інституційні та правові засади фундації ЄВС;
- лібералізація в межах ЄС міграції капіталу;
- здійснення системи заходів, спрямованих на наближення темпів інфляції до рівня країн з найкращими показниками;
- скорочення торговельних дефіцитів.

II етап:

- створення основних органів і виконавських структур ЄВС;
- формування Європейської системи центральних банків — "Євросфер".

III етап:

- створення Європейського центрального банку;
- введення єдиної валюти;

—реальне зближення країн-учасниць за показниками рівня інфляції, розміром державного дефіциту (не більше 3 % ВВП), рівнем процентних ставок за довгостроковими кредитами, коливанням обмінних курсів національних валют.

Таблиця 6.2. - Європейська валютна система — етапи розвитку

I етап — 1947— 1950 рр.	Укладення валютних угод між країнами Західної Європи на двосторонній основі з метою взаєморегулювання платіжних балансів безготівкових розрахунків, залік взаємних вимог, пільгове кредитування
II етап — 1950— 1958 рр.	Створення Європейського платіжного союзу (17 країн), розрахунки в межах Союзу здійснюються за допомогою умовної розрахункової одиниці — епуніта
III етап — з 1959 р.	Створення Європейської економічної спільноти, яка трансформувалася в Європейську валютну систему (ЄВС)
IV етап — 1989 р.	Поетапна трансформація Європейської валютної системи в Європейський валютний союз

5. Здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку

Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку визначають структуру міжбанківського валютного ринку, а також порядок і умови торгівлі іноземною валютою на цьому ринку. Суб'єкти міжбанківського валютного ринку України мають право здійснювати на ринку спот-операції з купівлі-продажу іноземних валют за вільним договірним курсом без обмеження розміру маржі між курсами купівлі та продажу у випадку, коли НБУ не встановлені граничні розміри маржі.

Підставою для купівлі іноземної валюти резидентами на міжбанківському валютному ринку України при розрахунках з нерезидентами за торговельними операціями є такі документи:

- договір з нерезидентом;
- вантажно-митна декларація, якщо товар ввезений на територію України;
- акт здачі-прийому або інший документ, який засвідчує надання послуг або виконання робіт;
- документи, передбачені при документарній формі розрахунків (акредитив, інкасо);
- довідка ДПА, де резидент зареєстрований як платник податків.

Купівля іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України резидентами-страховиками, а також об'єднаннями страховиків з метою виконання зобов'язань перед нерезидентами здійснюється відповідно до порядку "Про застосування іноземної валюти в строковій діяльності".

Підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України резидентами-підприємцями при здійсненні неторговельних операцій вважаються такі документи:

—заявки з розрахунком відрядження за кордон або на експлуатаційні витрати транспортних засобів, що виконують рейси за кордон;

—укладені трудові договори з нерезидентами;

—рішення судів про сплату за межі України пенсій, аліментів, штрафів та ін.;

—угоди між пенсійними фондами про переказ за межі України пенсій в іноземній валюті;

—угоди між поштовими адміністраціями про сплату за межі України поштових переказів;

—документи, які мають силу договору і можуть використовуватись контрагентами-нерезидентами згідно з міжнародною практикою (для оплати участі в міжнародних виставках, конгресах, конференціях та інших міжнародних зустрічах, для оплати за навчання, лікування, патентування і под.).

Підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України постійними представництвами нерезидентів, котрі займаються підприємницькою діяльністю, в процесі здійснення неторговельних операцій вважаються такі документи:

—заявки з розрахунком витрат на відрядження за кордон;

—укладені трудові договори з нерезидентами;

—заявка на перерахування іноземної валюти на рахунок юридичної особи — нерезидента, інтереси якої представляє на території України це представництво в межах залишків коштів на відповідному рахунку.

Підставою для купівлі іноземної валюти фізичними особами — резидентами в процесі неторговельних операцій вважаються такі документи:

— заявка на перерахування за кордон коштів з поточного рахунку в гривнях;

— документи, що підтверджують виїзд з України фізичних осіб — резидентів на постійне місце проживання за кордон.

Уповноважені банки та фінансово-кредитні установи можуть купувати валюту на міжбанківському валютному ринку з метою формування резервів під заборгованість в іноземній валюті для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, виконання власних зобов'язань за операціями, пов'язаними зі сплатою коштів банкам-кореспондентам. Операції з продажу готівкової іноземної валюти через касу та пункти обміну іноземної валюти на

цілі, непередбачені правилами здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України, здійснюються лише в межах іноземної валюти, купленої через касу банку та пункти обміну іноземної валюти.

Іноземна валюта, придбана резидентами через уповноважені банки для забезпечення виконання зобов'язань перед нерезидентами, має бути використана резидентом упродовж 5 робочих днів від часу зарахування її на його поточний рахунок з метою, зазначеною в заяві на купівлю іноземної валюти. Продаж за дорученням клієнта його власних коштів в іноземній валюті уповноважений банк зобов'язаний здійснити впродовж 5 банківських днів від часу списання цих коштів з поточного рахунку клієнта. Гривневий еквівалент проданої на міжбанківському валютному ринку іноземної валюти в усіх випадках має бути зарахований на основний поточний рахунок власника коштів не пізніше двох банківських днів після надходження на кореспондентський рахунок відповідної суми в гривнях.

Виручка резидентів в іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у терміни виплати заборгованостей, але не пізніше 90 календарних днів від дати митного оформлення продукції, що експортується. Перевищення зазначеного терміну потребує індивідуальної ліцензії НБУ, в іншому випадку буде стягнена пеня. Пеня за кожен день прострочення термінів розрахунків становить 0,3 % від суми неоплаченої виручки (митної вартості недопоставленої продукції) в іноземній валюті, перерахованій у грошову одиницю України за валютним курсом НБУ на день виникнення заборгованості.

6. Валютний дилінг у банках

Операції на валютному ринку комерційні банки проводять через підрозділи валютного дилінгу, які складаються з двох відділів: дилінгового відділу та відділу розрахунків за валютними операціями. У дилінговому відділі працюють групи фахівців, що займаються проведенням конверсійних, кредитно-депозитних операцій, а також обслуговуванням клієнтів, котрі здійснюють за посередництвом банку операції на валютному ринку. Основними функціями відділу розрахунків за валютними операціями є отримання та перевірка правильності оригіналів угод, оформлення платіжних документів для перерахування коштів банкам-кореспондентам, контроль за реальним рухом коштів, перевірка й оплата рахунків брокерських фірм, що були посередниками при укладанні угод, та ін.

Валютні дилери вітчизняних банків для проведення операцій на внутрішньому чи зовнішньому ринках користуються послугами міжнародних інформаційних агентств Raiter, Dow-Jons telerate, Bloombend. Ці агентства пропонують користувачам інформацію про курси цінних паперів на найбільших організованих ринках, поточні й форвардні валютні курси, процентні ставки на міжнародному та регіональних ринках. Дилери валютного ринку можуть не лише ознайомитись з економічними новинами, а й скористатись пакетами прикладних програм для проведення фінансового аналізу ринку, прогнозування і формування спекулятивних або/та інвестиційних стратегій.

7. Правила переказу іноземної валюти за межі України

З метою забезпечення майнових прав громадян щодо розпорядження власними коштами встановлені Правила переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб (резидентів або нерезидентів).

Переказ іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів дозволяється в таких випадках:

- допомоги родичам, які проживають за межами України;
- здійснення платежів, пов'язаних зі смертю;
- здійснення платежів із відшкодування витрат судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим органам іноземних держав;
- отримання спадкоємних коштів і коштів від реалізації спадщини та майна, що належить нерезиденту в Україні;
- сплати іноземної валюти на ім'я юридичної особи — нерезидента за лікування, навчання, участь у конференціях та сплати страхових і членських внесків, придбання науково-методичної літератури і под.;
- сплати іноземної валюти за оформлення документів на працевлаштування за наявності міжурядових угод;
- оплати фізичною особою — нерезидентом товару іноземної фірми за імпортомним контрактом для власного споживання;
- перерахування власником рахунку коштів в іноземній валюті з цього рахунку при виїзді за кордон на постійне місце проживання;
- перерахування нерезидентом прибутків, отриманих унаслідок здійснення іноземних інвестицій в Україну, коштів, отриманих у вигляді оплати праці, премій, пенсій, гонорарів тощо.

Переказ фізичною особою — резидентом допомоги родичам резидента, які тимчасово виїхали за межі України на навчання та в приватних справах, здійснюється в сумі не більше 500 дол. на місяць, причому загальна сума не повинна перевищувати 4 тис. дол. за рік. Переказ фізичною особою — резидентом допомоги родичам-нерезидентам, котрі постійно проживають за кордоном, здійснюється в сумі не більше як 500 дол. за місяць і загальна сума не може перевищувати 2 тис. дол. на рік.

Переказ іноземної валюти фізичною особою — резидентом за лікування, навчання, участь у конференціях здійснюється:

- у сумі не більше як 5 тис. дол., а на лікування — 10 тис. дол. лише з валютного рахунку цієї особи за наявності підтверджувальних документів фірм-нерезидентів;
- у сумі, що перевищує 5 тис. дол. чи еквівалент цієї суми в іншій валюті на основі індивідуальної ліцензії, отриманої у відповідному управлінні НБУ;
- у сумі, що перевищує 25 тис. дол. на основі індивідуальної ліцензії НБУ.

8. Використання готівкової валюти на території України

Основним платіжним засобом для здійснення готівкових розрахунків є національна валюта. Однак для розрахунків між резидентами та нерезидентами може використовуватись готівкова іноземна валюта.

Згідно з правилами використання готівкової іноземної валюти, саме використання її з власних поточних рахунків юридичними особами дозволяється в таких випадках:

- для забезпечення витрат працівників на відрядження за кордон у сумі, що не перевищує на працівника 300 дол. на добу;
- для оплати праці працівників-нерезидентів, які працюють в Україні за контрактом в офіційних представництвах і представництвах юридичних осіб — нерезидентів;
- для відшкодування фізичним особам втрат у випадку форс-мажорних обставин, що призвели до невиконання юридичною особою — нерезидентом або постійним представництвом юридичної особи-нерезидента зобов'язань перед юридичною особою, яка сплатила в іноземній валюті вартість послуг.

Використання на території України готівкової іноземної валюти як засобу платежу або як застави фізичними особами — резидентами дозволяється при відсутності у них коштів у гривнях і неможливості здійснити валютно-обмінну операцію через пункт обміну іноземної валюти

тільки на територіях митниць, вокзалів, аеропортів та в деяких інших випадках.

9. Міжнародні розрахунки на валютному ринку (банківський переказ, інкасо, акредитив)

У міжнародних розрахунках застосовують такі самі форми документів і порядок їх оплати, як і в розрахунках усередині країн, хоча існує і певна їх специфіка. Зокрема, особливо важливим є попереднє визначення основних елементів організації розрахунків у різного рівня угодах і контрактах: між контрагентами, банками, державами, а також у міжнародних конвенціях.

У зовнішньоторговельних контрактах між контрагентами (експортерами й імпортерами) визначаються основні валютно-фінансові та платіжні умови розрахунків: валюта ціни і валюта платежу; курс їх переводу; валютні застереження; форми розрахунків; умови платежу і форми платіжних засобів та ін.

Валюта ціни — це валюта, в якій встановлюється ціна контракту. Вона обирається з найбільш сталих одиниць. Це може бути валюта однієї з країн-учасниць контракту чи третьої країни.

Валюта платежу — валюта, в якій здійснюється платіж. Вона не обов'язково збігається з валютою ціни. В останньому випадку в контракті обумовлюється курс переказу однієї валюти в іншу.

Валютні застереження передбачають перегляд суми платежу відповідно до зміни курсу певної валюти (валюти застереження), групи валют ("валютної корзини") або валюти ціни відносно валюти платежу.

Умови платежу передбачають негайну оплату відвантажених товарів чи відтермінування платежу, тобто продаж у кредит.

Форми платіжних засобів — це вид документів, за допомогою яких здійснюються розрахунки. Вони поділяються на фінансові та комерційні. До фінансових належать векселі (прості та переказні), чеки, платіжні розписки; до комерційних — рахунки-фактури, документи, що підтверджують відвантаження товарів, специфікації, страхові поліси і под.

Форми розрахунків відрізняються порядком документообігу й охоплюють розрахунки за допомогою акредитивів, інкасо, за відкритими рахунками, банківськими переказами.

Зазначені особливості міжнародних розрахунків зумовлюють специфіку їх форм, організації документообігу, здійснення валютних операцій тощо.

Комерційні банки здійснюють міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів — підприємців, організацій — учасників зовнішньоекономічної діяльності в трьох загальноприйнятих формах: банківського переказу; інкасо; акредитива.

Вибір конкретної форми визначається за погодженням сторін і фіксується в розділі "Умови платежу" зовнішньоторговельної угоди.

Банківський переказ — це операція банку на валютному ринку з виконання доручення клієнта стосовно переведення грошей в інший закордонний банк для виконання його грошових зобов'язань.

Механізм проведення банківського переказу такий.

Експортер направляє документи імпортеру на основі отриманих документів, імпортер дає вказівку своєму банку про перерахування коштів до банку-отримувача, тобто банку експортера.

Банк імпортера виконує перерахування коштів у банк експортера на пряму або через банк-кореспондент

на основі заяви про переказ, в якій названа сума переказу, спосіб виконання, назва отримувача і його точна адреса, номер його рахунку в банку та назва банку, валюта переказу.

Інкасо — це банківська операція щодо стягнення грошових коштів з платника на користь одержувача на підставі письмового доручення останнього з наданням відповідних документів.

Така форма розрахунків здійснюється за допомогою інкасового доручення експортера, яке передається до банку після відвантаження товару.

Здійснюючи міжнародні розрахунки за інкасовою формою, працівники банку керуються уніфікованими правилами з інкасо, розробленими Міжнародною торговельною палатою.

Акредитив — це розрахунковий документ, що є дорученням одного банку іншому провести оплату товаротранспортних документів за відвантажені товари чи надані послуги за рахунок заздалегідь визначених джерел коштів.

До основних видів міжнародних банківських розрахункових операцій належить документарний акредитив — угода, згідно з якою банк, що діє за дорученням клієнта, повинен упродовж певного часу виплатити зазначену суму третій особі.

Ці розрахунки регламентуються уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів, виданими Міжнародною торговельною палатою у 1995 р., і проводяться в декілька етапів:

- покупець і продавець укладають контракт, в якому передбачено форму розрахунків за акредитивом;
- покупець доручає банкові в своїй країні виставити акредитив на користь експортера, тобто бенефіціара;
- банк-емітент виставляє акредитив, гарантуючи цим оплату бенефіціарові, за умови виконання останнім вимог до контракту;
- банк-емітент просить банк країни експортера (авізний банк) повідомити позичальника про виставлення акредитива; проте авізний банк стежить лише за дотриманням умов акредитива, але не бере на себе жодних зобов'язань стосовно гарантування оплати експортерів;
- експортер після відвантаження товару подає до авізного банку або банку, названого в акредитиві, документи, що відповідають умовам контракту;

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю "валюта".
2. Які види валют Ви можете назвати?
3. Що покладено в основу поняття "види валют"?
4. Що таке "валютні відносини"?
5. Хто є учасниками валютних відносин?
6. Що містить термін "валютні відносини"?
7. Що таке "міжнародна резервна валюта"?
8. Дайте визначення поняттю "колективні валюти".
9. Що таке "валютний курс"?
10. На основі чого формується валютний курс?
11. Які види валютних курсів Ви можете назвати? Назвіть різницю між ними.
12. Що таке "купівельна спроможність валюти"?
13. Що таке "котирування валют"?
14. Як поділяються валюти за ступенем конвертованості?
15. Назвіть основні умови конвертованості валют.
16. Що таке "валютний ринок", у чому полягає його специфіка?
17. Що таке "суб'єкти й об'єкти валютного ринку"?
18. Які операції здійснюються на валютній біржі?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» зі змінами і доповненнями від 20 вересня 2001 року
2. Гальчинський А.С. Теорія грошей. – К.: Основи, 1996. – 413с.
3. Гроші та кредит: Підручник / За аг. ред. Савлука І.М. – К.: 2004. – 598с.
4. Гроші та кредит: навч. посібник / В.Я. Швець, Н.Ф. Єфремова, О.І. Чічкань. – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. – 302 с.
5. Макконнелл К.Р., Брю С.Макроекономіка (аналітична економія). – Львів: Просвіта, 1997. – 671 с.
6. Чухно А. Н. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. — К., 2003. — 631 с.
7. Щетінін А. І. Гроші та кредит: Підручник. — К., 2005. — 429 с.
8. Власюк О.С., Базилюк Я.Б., Давиденко С.В. Стан та проблеми співробітництва України з міжнародними організаціями // Фінанси України. – 2013. – №11. – С.7-22
9. Коваленко В.В., Зверяков О.М. Науково-методичні підходи до формування системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків // Економіка України. – 2014. – №6. – С.57-76
10. Кричевська Т.О. Можливості ефективності грошово-кредитного стимулювання економіки досвід Бразильського банку Розвитку // Економіка України. – 2014. – №3. – С.20-41
11. Савлук С. М. Посилення стабілізаційної ролі власного капіталу банків // Економіка України. — 2013. — № 3. — С. 38—46.
12. Яременко О. Л., Дмитренко О. В. Інституційні ефекти нетрадиційної грошово-кредитної політики: поступова адаптація або фінансова сингулярність? // Економіка України. — 2014. — № 2. — С. 4—15.

ВСТУП	3
ТЕМА 1. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ	5
ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБОРОТ І ГРОШОВА МАСА.....	9
ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК	15
ТЕМА 4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ	24
ТЕМА 5. ІНФЛЯЦІЯ І ГРОШОВІ РЕФОРМИ.....	32
ТЕМА 6. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ	39
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	55

Конспект лекцій з дисципліни "Гроші і кредит" для студентів для студентів за напрямом підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит", 6.030509 "Облік і аудит"

Укладач: Чічань О.І. к.е.н., доцент

Підписано до друку 17.12.2015р.

Формат А4 обсяг _____др.арк.

Тираж ___ екз. Заказ

51918 м. Дніпродзержинськ

вул. Дніпробудівська, 2